

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
імені І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО**

**Кафедра оркестрових духових інструментів
та оперно-симфонічного диригування**

**ПРОФЕСІЯ ВІЙСЬКОВОГО ДИРИГЕНТА В СИСТЕМІ
ВІЙСЬКОВО-ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ ПОСТАТІ В.О.БОГДАНОВА)**

Магістерська робота:
Созанської Уляни Анатоліївни

Науковий керівник:
кандидат мистецтвознавства
Овчар Олександр Павлович

Текст містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело

У. А. Созанська

ХАРКІВ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ВІЙСЬКОВИЙ ДИРИГЕНТ – ГОЛОВНИЙ СУБ’ЄКТ І ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОРКЕСТРУ	
1.1. Система підготовки військових диригентів: на прикладі Діяльності кафедри музичного мистецтва Національної академії сухопутних військ імені гетьмана П.Сагайдачного.....	7
1.2. Функціонування ВМУ (військово-музичного управління).....	20
Висновки до Розділу 1	30
 РОЗДІЛ 2. ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ БОГДАНОВ – ЯСКРАВИЙ ПРЕДСТАВНИК ВІЙСЬКОВО-ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА	
2.1. В. О. Богданов – етапи життєвого і творчого шляху.....	33
2.2. Професія військового диригента в контексті універсалізму творчої постаті В. О. Богданова.....	44
Висновки до Розділу 2	53
 ВИСНОВКИ	54
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
 ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Військова музика є невід’ємною складовою музичної культури людства. Термін включає музичні твори та систему виконавських засобів, що служать цілям патріотичного й естетичного виховання та стройового навчання військ [21, с. 341].

Музика у виконанні військових оркестрів є важливою астиною історії і традицій української землі. Військові виконавські колективи (оркестри, ансамблі пісні і танцю, вокальні групи) підвищують моральний та бойовий дух як військовослужбовців, так і цивільного населення, беруть участь у суспільних заходах міста чи регіону, наборі в армію молодого поповнення, відіграють важливу роль у збереженні традицій урочистих ритуалів. Військова музика виконується військовим духовим оркестром або окремими виконавцями, ансамблями (трубачем та барабанщиком).

Важливо, що традиції функціонування військової музики, її естетичні канони та культурологічне значення, зокрема, можливість дієво впливати на морально – психологічний стан, підносити бойовий дух воїнів, концентрувати їх волю та енергію, синхронізувати, дисциплінувати організований рух і навіть, як вважають полководці, потроювати силу вояків, – сформувались у процесі її історичного поступу, визначивши особливе місце і роль музики як у військових ритуалах [23], так і у військовому будівництві загалом. Зростання інтересу українського народу до правдивої історичної спадщини стає важливим елементом сучасної музичної культури. Дедалі ширше входить у наше життя вітчизняне музичне минуле, яке складає не тільки історичну, але й високу художню цінність.

У наш час в арміях чи не усіх країн світу існують професійно вишколені військово-духові оркестри, які виконують широкий спектр як службових, так і культурно-виховних функцій. І саме надзвичайно важливою роллю у виховному та освітньому процесах у Збройних Силах та суспільстві загалом наділений військовий диригент. Проте у більшості наукових праць з музичної педагогіки, історії та теорії виконавства приділено значну увагу

вивченню проблем оркестрового виконавства, розвитку вітчизняної музичної освіти тощо. Однак питання становлення та розвитку вітчизняного військово-диригентського мистецтва є недостатньо висвітленою, а сфера військового диригентства – абсолютно нерозкритою. Це і робить **актуальною темою магістерської роботи.**

Об’єктом дослідження є військово-оркестрова музика України у соціокультурному контексті 90-х років XX – початку XXI століття; **предмет** – професія «військовий диригент» як визначальна умова професійного розвитку військово-оркестрової музики України.

Мета магістерської роботи – дослідити важливість і значущість принципів функціонування військового диригента, а також висвітлити особливості його діяльності у контексті оркестрового мистецтва українського війська.

Мета зумовила наступні **завдання:**

- проаналізувати музикознавчу літературу із зазначеної теми;
- з’ясувати систему підготовки та навчання військових диригентів;
- дослідити особливості діяльності військово-музичного управління Збройних Сил України;
- виокремити найяскравіших представників військово-оркестрового мистецтва України.

Методи дослідження, застосовані в процесі розкриття теми:

- *дедуктивний* – при вивченні науково-методичних джерел та узагальненні теоретичного матеріалу, присвяченого професії диригента в контексті військово-оркестрової музики та виконавства;
- *історичний* – при вивченні подій та фактів культурного процесу в контексті певного періоду розвитку військово-оркестрової музики України;
- *системний* – при виявленні характерних особливостей діяльності військового диригента у сфері військово-оркестрової музики як складової системи музичного виконавства;

– *психологічний* – застосовується при вивченні особливостей менталітету етнічної спільноти та специфіки національної культури;

– *виконавський* – пов'язаний з характеристикою та систематизацією виконавських принципів у діяльності військового диригента.

Теоретичною базою дослідження стали наукові праці з таких дослідницьких напрямків:

- з питань історії духового виконавства: Апатський В. [1], Баранцев О. [2], Богданов В. [7, 8, 10, 11, 13, 14, 17], Гишка І. [26], Лєвін С. [40], Овчар О. [47], Усов Ю. [61];
- з історії та практики військової музики: Горман О., Чернова І. [28], Груй В., Іванов В. [29], Кашина Н. [37], Мігалук О. [44], Різник О. [54], Романовський Я. [56], Серих В. [57], Сіончук О., Сіогчук Ю. [58];
- з проблематики диригентського мистецтва: Берліоз Г. [3, 4], Ваврик Р. [20], Гінзбург Л. [25], Іванов-Радкевич О. [33], Канерштейн М. [35], Колесса Н. [38], Малько М. [43], Мусін І. [45], Пазовський А. [49], Поляков О. [51], Понятовський С. [52], Ребендяга В. [53], Уколова Л. [60], Хованець М. [62, 63], Чернова І. [66];
- з історії духового виконавства Харківщини та Слобожанщини: Богданов В. [5, 6, 9, 12], Богданова Л. [18], Кононова О. [37, 38], Лошков Ю. [41], Овчар О. [46], Якустіді І. [68].

Новизна отриманих результатів дослідження пов'язана із залученням проблематики історії, теорії та виконавства військової музики, зокрема, диригування військовим оркестром до кола питань академічного музикознавства, її систематизацією та характеристикою, окресленням перспектив майбутніх наукових розвідок.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані в подальших дослідженнях, присвячених диригентському виконавству (зокрема, військовому), історії харківської військово-диригентської школи, виконавства на духових інструментах, роботі з військовими оркестрами, постаті В.О.Богданова та

інших видатних українських виконавців та диригентів тощо; можуть бути використані в таких навчальних курсах, як «Історія музики», «Наукові проблеми сучасного оперно-симфонічного виконавства», «Виконавсько-педагогічна майстерність», «Музично-просвітницька майстерність», «Теорія інструментування», «Практичне інструментування», «Історія оркестрових стилів», «Історія оперно-симфонічного мистецтва», «Методика викладання диригування», «Робота з симфонічним оркестром», «Виконавський практикум з оркестрової музики ХХІ століття», «Вивчення оркестрових інструментів». Результати дослідження також можуть стати корисними у педагогічній та виконавській практиці.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі Вступу, двох Розділів з підрозділами, Висновків, Списку використаних джерел та Додатків. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок. Список літератури включає 68 позицій.

РОЗДІЛ 1

ВІЙСЬКОВИЙ ДИРИГЕНТ – ГОЛОВНИЙ СУБ'ЄКТ І ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОРКЕСТРУ

1.1 Система підготовки військових диригентів: на прикладі діяльності кафедри музичного мистецтва Національної академії сухопутних військ імені гетьмана П.Сагайдачного

Феномен «військовий диригент» постає на перетині двох масивних пластів людської життєдіяльності – з одного боку, військової культури, яка згідно грецької міфології була під патронатом бога Ареса, та музично-виконавської творчості, якою опікувався бог Аполлон і музи. Як відомо, військова культура – це надзвичайно багатшарове поняття, яке включає цілий комплекс складових, зокрема, професійну військову майстерність, військову етику, естетику, правову культуру тощо. Не можна не помітити, що важливою, якщо не визначальною, рисою військової культури є її ритуальність.

Ритуал /від лат. *ritualis*/ – особлива програма поведінки, у якій актуалізується зв'язок з минулими нормами життя предків, їх військової звитяги і подвигів. Військові ритуали мають надзвичайно глибокі історичні витоки, вони формувалися починаючи від найдавніших прошарків культурного розвитку людства і займають чільне місце у сучасній військовій культурі [30, с. 15].

Військова музика – діючий компонент художнього оформлення військових ритуалів, яка у виконанні військових духових оркестрів надає військовому ритуалу саме ту форму, через яку яскраво виражена його суть. Вона вносить в ритуали особливу урочистість, створює настрій, надихає, запалює, згуртовує військовослужбовців.

Музика звучить під час прийняття військової присяги та винесення Бойового прапора, вручення нагород та бойових реліквій, проведення

стройових оглядів та інших ритуалів, допомагаючи зробити ритуал натуральним витвором мистецтва. Музика здатна емоційно впливати на духовний світ військовослужбовців, виконувати організуючу і дисциплінарну роль, допомагає виробляти чіткі, точні та злагоджені дії. Варто зазначити, що музиканти оркестру нізащо не зорганізуються на ідеальний синхронний марш, якщо ними не керуватиме військовий диригент: носій досконалої професійної музичної культури і підготовлений згідно сучасних вимог офіцер. Власне комплекс професійних якостей виформовує цілісний образ військового диригента як чільну, авангардну особистість військово-оркестрового колективу.

Військовий диригент – одна із найскладніших музично-виконавських професій, що має поліфункційне наповнення. Йдеться про цілий комплекс, як музичних здібностей, так і військово-організаційних якостей.

Слід зауважити, що професія військового диригента вимагає довготривалої підготовчої праці та передбачає наявність не тільки природної музичної обдарованості, відтак, вміння бути психологом, керівником музично-виконавського колективу, педагогом, до того ж, мати музичний досвід та певний морально-естетичний рівень переконань. Адже усі події та заходи найвищого державного рівня відбуваються за участі військових оркестрів, а військовий диригент виступає своєрідним «обличчям» колективу, він безпосередньо відповідає за якість репертуару і майстерність його виконання. Так само значною є його місія як керівника та організатора дисциплінарного процесу в підрозділі. Усе це базується на особистих якостях військового диригента, у професійних параметрах якого першочерговим значенням має бути відведена висока і стійка творча продуктивність.

Серед комплексу музичних здібностей, якими повинен володіти військовий диригент, чи не на першому місці стоять:

- ідеально розвинене відчуття ритму, володіння усіма модифікаціями ритмічного малюнку;

- певна «своєрідна» постава, пластичність диригентського апарату, чітка виразність диригентського жесту;
- розвинений інтонаційний і гармонічний слух, динамічний і темповий простір;
- розуміння жанрово-стильових особливостей та естетичної вартості як нових, так і класичних музичних творів;
- впровадження до репертуару оркестру нових за стилем і жанром творів, сміливий пошук нових виражальних засобів, необхідних для виконання твору;
- розуміння ексклюзивного місця військової музики у системі військових ритуалів, парадів, дефіле;
- вміння виявляти причини неточного інтонування у звучанні як окремих оркестрових партій, так і військового оркестру у цілому;
- вміння створити найраціональнішу систему самостійного опрацювання оркестрового твору, яке б сприяло глибокому і швидкому досягненню ідейно-художнього змісту виконуваного твору оркестрантами;
- здатність точно оцінити музично-професійний рівень музикантів військового оркестру, які вивчатимуть музичний твір і визначити їх психологічну готовність до освоєння нового твору;
- прогнозовану здатність передбачити термін часу, за який музиканти оркестру здатні вивчити даний музичний твір;
- здатність визначити можливі помилки, інтонаційні та технічні проблеми, які можуть зустрічатися у процесі оволодіння твором;
- вміння швидко реагувати на подолання труднощів в процесі вивчення військовими музикантами оркестрових партій;
- вміння здійснювати пошуки цілісного художнього образу твору, його емоційної сфери, асоціацій, необхідних для поглибленого засвоєння твору;
- майстерність актуалізувати художній образ твору, пов'язати його з естетичним наповненням військового ритуалу, визначити його місце, художнє та ідейне значення у сучасній культурі;

– «донести» інтерпретаційний задум військовим музикантам оркестру та досягти його втілення у виконанні та звучанні оркестрової партитури.

Точність, акуратність, дисциплінованість, відповідальне ставлення до професійної справи, моральна зібраність та глибоко усвідомлене почуття патріотизму – ось ті якості, які, на мій погляд, довершують організаційно-професійний образ військового диригента, постать якого завжди повинна слугувати взірцем для наслідування та еталоном професійного вишколу військового оркестру. Відомий психолог О. Лук у монографії «Психологія творчості» [42] окреслює основні риси творчої особистості, які актуалізуються і у військово-диригентській діяльності. Це, передусім:

- готовність до ризику;
- імпульсивність, поривчастість;
- пізнавальна потреба;
- сміливість уяви і думки.

Можна погодитися з думкою автора. Відтак, слід додати, що специфіка військового фаху висуває перед диригентом, окрім зазначених, ще цілу низку додаткових вимог і параметрів, які формуються у безпосередній практичній діяльності військового диригента [66, с. 16-18].

Якщо репертуар цивільного диригента складає академічна музика, то у репертуарі військового диригента переважає стройова та популярна музика, у зв'язку з чим, діяльність військового диригента більш демократична, соціально акцентована і вагома (має завжди велику аудиторію). Зміни у порядку звучання творів під час концерту, або ж заміни творів для цивільного диригента не є проблемою, в той час, як для військового переважна більшість виконавських програм суворо регламентована (стройова, парад, плац-концерт) і він може змінити програму лише у екстремальних умовах. Диригент цивільний виконує свої функції у достатньо ритмічному часовому графіку (об 11-ій - репетиція, о 19-ій - концерт), військовий диригент, переважно, діє у мобільному часовому режимі, у зв'язку із значно більшою кількістю виконавських форм.

Отже, проведені порівняння свідчать, що вся діяльність військового диригента є державно заангажованою і зумовлюється його домінантною соціальною функцією – служінням, в той час, як цивільний диригент часто вважає себе «громадянином світу». Відтак, ідейно загартований, дисциплінований військовий диригент перетворює юрбу на соціально свідому субстанцію - народ, а диригент-академіст прочиняє двері у світ високої духовності і вивершує в народі особистості [53, с. 41-43].

Згідно з Директивою начальника Генерального штабу Збройних Сил України, становлення Військово-оркестрової служби Збройних Сил України розпочалося у травні 1992 р. Фундууючою стала військово-оркестрова служба Київського військового округу, яка мала на той час вже значний музично-історичний досвід висококваліфікованих військових музикантів, таких, як композитор-новатор духової музики **С. Творун** – інспектор військових оркестрів Київського військового округу та начальник оркестру штабу **Г. Кузнєцов** – талановитий майстер своєї справи, шанований серед оркестрантів.

Значний внесок у започаткування цієї шляхетної справи зробили начальники військово-оркестрової служби І. Маркус, Е. Парсадонян, О. Салик, О. Верьовкін, А. Червоний, О. Данилов, В. Богданов, С. Валинов. Показовим є факт, як згадує В. Деркач, що жоден з військових музикантів не відмовився скласти Військову присягу на вірність народу України [30, с. 11].

Начальником Військово-оркестрової служби Збройних Сил України був призначений полковник **Геннадій Григор'єв**, а його заступником – капітан В. Деркач. Він згадує: «Професіоналізм, неабиякий практичний хист Геннадія Миколайовича, як досвідченого військового диригента зробили нашу співпрацю ефективною впродовж багатьох років служби. Коли у 1995 році начальником Військово-оркестрової служби було призначено мене, Григор'єв став моїм найціннішим радником» [30, с. 12]. Таким чином, до червня 2011 р. військово-музичне управління Збройних Сил України

очолював генерал – майор Володимир Деркач, талановитий військовий диригент, справжній професіонал.

На етапі формування військово-оркестрового мистецтва Збройних Сил України постали стратегічно важливі питання, а саме: обґрунтування та впровадження штатів військових оркестрів, створення нового музичного репертуару і забезпечення військових оркестрів якісними сучасними музичними інструментами. Найскладнішим стало вирішення першої з означених проблем. На час проголошення незалежності в Україні налічувалося 129 військових оркестрів, які були практично у кожній військовій частині. Втім, штати військових оркестрів колишнього СРСР не відповідали вимогам нового часу. Отже, розпочинати все доводилося майже з нуля, адже для військових оркестрів ЗС України як для нового національного символу від колишніх формувань не залишилося майже нічого. Аналогічні штати військових оркестрів у Збройних Силах Російської Федерації, пригадує В. Деркач, були введені на чотири роки пізніше. З одного боку, це було добре тому, що не перешкоджали сторонні фактори і водночас – складніше, оскільки необхідно було розпочинати все від самого початку [30, с. 13]. Зрозуміло, що в умовах реформування та скорочення весь час поставала і вимагала раціонального вирішення складна проблема збереження кращих за фаховим вишколом військово-музичних підрозділів. Ефективне вирішення проблеми детермінується високим рівнем завдань, які покладаються на військово-оркестрову службу: стройова, суспільно-церемоніальна, концертно-виконавська, культурно-освітня, міжнародно-репрезентативна функції. Тобто, поліфункціональність визначає необхідний склад і, головне, професійний рівень діяльності військово-музичних підрозділів [57, с. 57]. Це передбачає, *по-перше*, досконале виконання стройового репертуару, музики військових ритуалів з метою забезпечення засобами військової музики стройового вишколу та комплексу професійно – бойових навичок, які дозволяють військовослужбовцям з максимальною ефективністю виконувати свій професійний обов'язок. Музика у виконанні

військово-духових оркестрів надає військовим ритуалам саме тієї форми, що яскраво виражає зміст ритуалу, приносить у його виконання ритмічність, урочистість, піднесеність, відтак, надихає військовослужбовців та посилює їх єдність. Парад як військовий ритуал є найскладнішою формою синхронізації руху великої кількості військовослужбовців [37, с. 143].

Основним об'єднуючим матеріалом військового параду є марш з його чітким пунктирним ритмом і незмінною розміреністю темпу, що утримується військовим диригентом упродовж виконання усього ритуалу. Варто наголосити, що історично марш є центральною ланкою еволюційного становлення сучасної української військово-духової музики, найзначнішим його елементом, основою, на якій виростають інші жанри. І безперечно, професійне виконання маршу вимагає від військового диригента максимальної точності й виразності жесту, ідеальної темпової витримки та цілісного охоплення всіх компонентів музичної форми, що досягається лише за наявності необхідного рівня професійної майстерності [44, с. 44].

По-друге, на військово-оркестрову службу покладається місія патріотичного виховання військовослужбовців засобами музичного мистецтва. Концепція незалежної України передбачає радикальні зміни у репертуарній політиці та вимагає забезпечення військових ритуалів українським національним музичним матеріалом. Однак справа ускладнювалася тим, що чимало взірців української військової музики було загублено, а то й навмисно знищено. У їх відродженні значну роль відіграли саме військові диригенти.

Невідомою з радянських часів залишалася творчість талановитого композитора Михайла Вербицького, а також творчість фундатора новітньої української військово-оркестрової музики Михайла Гайворонського, так само як і величезний пласт музики січового стрілецтва, що налічує більш ніж півтисячі оригінальних національно-патріотичних пісень, які стали вартісним надбанням культури українського народу [29, с. 95].

Чекали на своє повернення *старовинні козацькі марші*, чудові взірці народно-пісенної творчості, українські народні інструменти (трембіти, сопілки, дримби тощо), залучення яких не тільки значно збагатило барви військових оркестрів, але й надало їх звучанню яскравого національного колориту. Сьогодні Державний гімн України «Ще не вмерла України» (музика М. Вербицького, перекладення на військовий оркестр О. Морозова, оркестрова редакція М. Скорика та Є. Станковича) виконується під час ритуалу Почесна варта, стрілецька пісня-гімн «Ой, у лузі червона калина» (оркестровка для духового оркестру Б. Сапелюка) – ритуалу Стройовий огляд, марші «Калина пам'яті», «Січова слава», «За рідну землю» Б. Сапелюка під час проходження урочистим маршем як обов'язкова складова усіх військових ритуалів Збройних Сил України. Важко переоцінити патріотичне значення та безпосередній вплив цих музичних творів на духовний світ військовослужбовців.

По-третє, забезпечення суспільно-громадських заходів і церемоній, виконання військово-духовими оркестрами творів, призначених для урочистих заходів державного значення: почесні заходи за участю Президента України, Голови Верховної Ради України, прем'єр-міністра України, міністра оборони України, начальника Генерального штабу, зустрічі та проводи іноземних делегацій та інші заходи загальнодержавного масштабу, які потребують високої фахової компетенції. При такому розмаху діяльності особливої ваги набуває проблема підготовки професійних військових музикантів. На той час жодний музичний заклад України не займався підготовкою військових диригентів – усі вони діставали музичну освіту на військово-диригентському факультеті Московської державної консерваторії імені П. Чайковського.

Після розпаду СРСР ситуація змінюється – виникає нагальна необхідність у створенні своєї української професійної системи підготовки військових диригентів та музикантів для ЗС України. Виходячи з цього, у 1993 р. начальник Військово-оркестрової служби Збройних Сил України

полковник Г. Григор'єв та його заступник капітан В. Деркач ініціюють створення військово-диригентської кафедри у м. Львові, на базі Відділення військової підготовки при університеті «Львівська політехніка». Начальником новоствореної кафедри було призначено майора **Ярослава Горбала**. Практично це здійснювалося згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 19.08.1992 року № 490 та наказу міністра оборони України від 25.08. 1992 року № 133 «Про розгортання системи військової освіти в Україні».

Доцільність створення військово-диригентської кафедри у Львові мало історичне підґрунтя. Нагадаємо, що саме тут біля витоків української військово-диригентської школи стояв Михайло Гайворонський – випускник тутешньої консерваторії і фундатор першого в Україні оркестру січових стрільців. Відтак *львівська диригентська школа*, як відомо, формувалася в контексті диригентської культури академіка Миколи Філаретовича Колесси – загальноновизнаного теоретика і практика диригентського мистецтва як в Україні так і далеко за її межами [26, с. 42].

На сьогоднішній день військово-диригентська кафедра у складі Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного існує понад 20 років і є єдиною в Україні, яка здійснює підготовку військових диригентів для Збройних Сил, Внутрішніх військ, Служби безпеки, Державної прикордонної служби та інших військових формувань України. Навчання здійснюється за спеціальністю «Музичне мистецтво», спеціалізацією «Диригування військовими оркестрами (ансамблями пісні і танцю), оркестрові духові та ударні інструменти» з терміном навчання 5 років. Відповідно до вимог часу згідно наказу Міністра оборони України №12/15 у 1999 р. відкрито додаткову спеціальність «Музичне мистецтво», спеціалізація «Оркестрові духові та ударні інструменти», рівень кваліфікації «Молодший бакалавр» з терміном навчання 3 роки [25].

За висновками викладацького та наукового складу кафедри курсанти мають високий рівень фахової підготовки, що відповідає освітньо-

кваліфікаційним вимогам стандарту вищої освіти України. Кафедра проводить підготовку майбутніх військових диригентів за 20 навчальними дисциплінами: Диригування; Загальна історія музики; 3. Сольфеджіо; 4. Гармонія; 5. Поліфонія; 6. Аналіз музичних форм; 7. Фортепіано; 8. Читання та аналіз оркестрових партитур; 9. Інструментознавство; 10. Спеціалізований духовий інструмент; 11. Оркестрові духові та ударні інструменти; 12. Методика викладання гри на інструментах військового оркестру та педагогічна практика; 13. Оркестровий клас; 14. Методика репетиційної роботи; 15. Інструментування та перекладання для військового духового оркестру; 16. Організація та методика роботи у військових самодіяльних колективах; 17. Методика викладання диригування та педпрактика; 18. Організація та методика роботи естрадних ансамблів; 19. Основи концертної режисури та сценічна практика; 20. Музичний фольклор.

Сьогодні на кафедрі працюють високодосвідчені науково – педагогічні працівники: начальник кафедри – полковник Горман О. П., кандидат мистецтвознавства – доцент Гишка І. С., кандидат педагогічних наук – доцент Ваврик Р. В., заслужений працівник культури України – доцент Пиндик В. Л., заслужений працівник народної освіти України, кандидат мистецтвознавства – доцент Чернова І. В., заслужений діяч мистецтв України – доцент Горбаль Я. М., викладачі: Ребендяга В. Л., М. Хованець, Чаплінський М. М., Сторожинський О. К., Пендюк І. П., Іванчак І. П.

Основними напрямками діяльності кафедри є навчально-виховна, методична та наукова робота. У сфері наукової діяльності науково-педагогічними працівниками кафедри розроблено 12 монографій, понад 35 навчальних посібників та більше 70-ти методичних розробок і рекомендацій, здійснені такі дисертаційні дослідження, як «Звукотворчий компонент трубного виконавства: традиції та базинг» (2005 р., Гишка І. С.), «Розвиток професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у ВВНЗ» (2005, Ваврик Р. В.), «Музичне виконавство

в ситуації постмодернізму» (2007, Чернова І. В.), «Німецький оркестр доби бароко і раннього класицизму» (2015, Горбаль В. Я.).

Викладачами кафедри розроблені та затверджені освітньо-кваліфікаційні програми. Здійснено розробку навчальних планів та програм, тематичні плани та структурно – логічні схеми. За підтримки керівництва академії створена потужна навчально-матеріальна та методична база кафедри, створена студія звукозапису.

Серед останніх видань кафедри варто назвати навчально-методичні посібники **М. І.Хованця** «Спеціально-стройова підготовка військового диригента» та « Плац – концерт військового оркестру», який висвітлює основні методики, пов'язані з технікою проведення військових ритуалів та методичні рекомендації з питань практичного навчання курсантів військово-диригентської кафедри стосовно дій військового диригента з керування військовим оркестром у строю на місці та в русі під час проведення військових ритуалів [63, с. 24]. Проте на теперішній час бракує праць, які б допомогли майбутнім військовим диригентам поглибити свої професійні знання стосовно того, як стати наставником свого колективу і вдосконалювати педагогічні вміння, продуктивно проводити репетиції з колективом військового оркестру, впевнено і захоплено керувати виступом на людях, розвивати вміння живого контакту з людьми тощо [20, с. 5].

Кандидат мистецтвознавства, доцент **Гишка І. С.** розробив методику формування та вдосконалення звукотворчих компонентів виконавського апарата трубача. Науковець запропонував нові методи формування, розвитку та вдосконалення кожної звукотворчої ланки єдиної акустичної системи. Не даремно він разом з начальником кафедри О.П.Горманом виклали методичні рекомендації, які допоможуть курсантам військово-диригентської кафедри, студентам музичних закладів засвоїти методику викладання гри на інструментах військового оркестру.

Серед різноманітних засобів викладання музичного матеріалу вагоме значення надається технічним навичкам музиканта – виконавця. Багато

зусиль для розробки методичних рекомендацій, що містять матеріал, який сприяє курсантам (студентам) військово-диригентської кафедри самостійно поглиблювати знання щодо розвитку фортепіанної техніки, доклала кандидат педагогічних наук **Ваврик Р.В.**

Сміливо можна стверджувати, що на кафедрі відпрацьована література, яка, по-перше призначена для курсантів ВВНЗ, а також студентів музичних академій, університетів і училищ. По – друге – вказана вище наукова література є актуальною та корисною для викладачів, професійних виконавців та читачів, які цікавляться проблемами методики викладання гри на духових інструментах.

Важливим компонентом педагогічного досвіду є тісна співпраця науково – педагогічних працівників кафедри музичного мистецтва із зарубіжними музичними осередками й військовими навчальними закладами, зокрема з Вищою школою підготовки військових диригентів та військових музикантів військ Бундесверу (м. Дюссельдорф), а також іншими навчальними закладами країн світу [28, с. 112].

У процесі фахової підготовки військових диригентів та музикантів Збройних Сил України є ряд проблемних питань, таких як: індивідуалізація й диференціація обсягу та складності навчально-виховних завдань, заохочення до індивідуального саморозвитку курсантів, підвищення вимог до лідерів, сприяння розвитку здібностей курсантів, які виявляють особливу зацікавленість до професійної діяльності, але відчують певні ускладнення, невпевненість та багато інших. Адже, лише за узгодженості змісту навчальних програм усіх навчальних дисциплін, поступового, відтак синхронного нарощування складності змістових компонентів завдань та головне, комплексної підготовки курсанта до кінцевого результату можливе виховання творчої особистості військового диригента, його відповідності сучасним запитам Збройних Сил України.

На кафедрі створені творчі колективи: духовий оркестр, диксиленд, біг – бенд, тріости музики, які неодноразово ставали лауреатами міжнародних

фестивалів та конкурсів. Випускники кафедри неодноразово відзначалися на престижних міжнародних фестивалях військово – музичного мистецтва країн світу, наприклад, в Голландії (м. Хеерлен), Данії (м. Аабенраа), Німеччині (м. Берлін), Франції (м. Альбервіль), Італії (м. Модена), Польщі (м. Краків) та інших країнах, утворюючи культурні надбання нашої держави на міжнародному рівні.

Кафедра пишається своїми вихованцями, які гідно реалізують своє професійне покликання та обіймають чільні посади у Військово-оркестровій службі Збройних Сил України, як наприклад, полковник І. Биковський – начальник Зразково-показового оркестру Збройних Сил України, підполковник М. Рябоконт – начальник оркестру Почесної варти, підполковник та багато інших випускників.

Важливою складовою підготовки майбутніх військових диригентів є формування лідерських і професійних якостей та методичної майстерності в організації творчої діяльності військово-музичних підрозділів ЗСУ. Науково – педагогічні працівники кафедри використовують сучасні методи навчання та виховання курсантів, передові творчі ідеї діяльності ведучих військових диригентів Збройних Сил України та ведучих диригентів світового масштабу.

На теперішній час кафедра музичного мистецтва є єдиною в Україні, яка здійснює підготовку військових диригентів для Збройних Сил України та інших військових формувань України. На кафедрі створено сучасну систему підготовки військових диригентів, яка ґрунтується на історичних традиціях української військової музики, кращих взірців національної та світової музичної культури, збереження яких визнає важливість подальшої стратегічно – навчальної концепції в Національній академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Тому нагальним питанням сьогодення залишається збереження унікальної кафедри та відновлення системи підготовки спеціалістів оркестрових духових і ударних інструментів, що існувала у попередні роки. Адже, майбутній розвиток культури в ЗС України неможливий без постійного зростання соціокультурних функцій

музичного виконавства. Вичерпуючи одні типологічні види та стилі, виконавське мистецтво формує інші, окреслює парадигму нової виконавської поетики. Велике значення у цьому процесі оновлення мають зміна суспільних форм музикування, еволюція музичних жанрів і стилів, удосконалення музичних інструментів та техніки виконання.

Аналіз становлення кафедри свідчить про те, що вона є унікальною в плані підготовки спеціалістів для військово – оркестрової служби ЗС України. Діяльність військово – диригентської кафедри у процесі розвитку культурно – виховної роботи в українському війську, у сфері міжнародного співробітництва підносить її на рівень представництва України в світі, пропагування національних та військових традицій українського народу, що є одним із головних завдань ЗС України в гуманітарній сфері.

1.2 Функціонування ВМУ (військово-музичного управління)

Розвиваючи історичні традиції вітчизняної та зарубіжної військової музики, військово-оркестрова служба сформувалася за роки незалежної України як потужний підрозділ Збройних Сил України, а її поліфункціональна діяльність набула сучасного європейського рівня. Стройовий вишкіл та високий рівень професійної майстерності, підготовка молодшої генерації військових диригентів, міжнародний розмах діяльності дозволили військово-духовим оркестрам стати гідною візиткою України у світі [58, с. 72].

Визначальним у діяльності Військово-оркестрової служби є утвердження патріотизму, гордості за пріоритети національної культури, вірності народу України, тобто тих найважливіших духовних цінностей, які, власне, й визначають пафос професійної діяльності захисника Батьківщини [30].

Важливим кроком у реформуванні Військово-оркестрової служби стало впровадження сміливої ідеї створення Центрів військово-музичного

мистецтва. Цю інноваційну ідею, котра, однак, викликала неоднозначну реакцію серед військовослужбовців, обґрунтував та впровадив тодішній начальник Військово-музичного управління, головний військовий диригент Генерального штабу Збройних Сил України генерал-майор В. Деркач.

«Ідея створення центрів, – пояснює В. Деркач, – не формальне переформатування, а інноваційна стратегія, актуалізована викликами часу. По – перше, глобалізацією культурного простору в світовому вимірі. По – друге, численними прикладами театралізації плац-концертів, дефіле військових оркестрів у країнах Європи та світу. По – третє, високим рівнем виконавської майстерності сучасних військових музикантів, які інтегровані у цілісні різножанрові колективи. Зрозуміло, коли для військових музикантів незалежної України відкрилися можливості побачити і почути світові рівні виконавства, то працювати за канонами старої системи стало просто неможливо» [30, с. 18–19].

Таким чином, адаптація ідеї реформування, зваження всіх «за» та «проти» привели до створення у 2005 р. Центрів військово-музичного мистецтва: у Чернігові (Військово – музичний центр Сухопутних військ Збройних Сил України), Вінниці (Центр військово – музичного мистецтва Повітряних Сил Збройних Сил України), Севастополі, а з 2014 р. – Одесі (Центр військово – музичного мистецтва Військово-морських Сил Збройних Сил України), Львові (Західно-територіальний центр військово – музичного мистецтва). До складу Центрів військово-музичного мистецтва ввійшли поряд з духовими оркестрами хорові, вокальні, камерні, естрадні та хореографічні колективи.

Військові оркестри Збройних Сил України поділяються на:

- Академічний Зразково-показовий оркестр Збройних Сил України;
- Оркестр Почесної варти полку Президента Міністерства оборони України; оркестри видів Збройних Сил України (Військово-музичний центр Сухопутних військ Збройних Сил України;

- Центр військово-музичного мистецтва Повітряних Сил Збройних Сил України;
- Центр військово-музичного мистецтва Військово-морських Сил Збройних Сил України);
- оркестри військових навчальних закладів і військових частин.

Музичним символом Збройних Сил України є **Зразково-показовий оркестр Збройних Сил України** – провідний творчий колектив України. Творча діяльність оркестру - зразок високої, професійної та художньої майстерності, взірць стройового вишколу і військової дисципліни [50].

Військовий оркестр штабу Київського військового округу створений в грудні 1945 року, на фондах якого директивою начальника Головного штабу Збройних Сил України в травні 1992 року сформовано Зразково-показовий оркестр Збройних Сил України. Організатором, першим начальником 14 військового оркестру штабу Київського військового округу був майор Дем'ян Літновський, а з 2010 р. очолює полковник Ігор Биковський.

З оркестром виступали видатні диригенти і співаки: С.Чернецький, М. Назаров, М. Кондратюк, С.Турчак, Д.Гнатюк, Є.Чавдар, Б. Руденко, Н. Рахлін та ін. До складу концертних програм як входили, так і входять твори класичної спадщини, радянських і західних композиторів, аранжування для духових оркестрів (зокрема Органна прелюдія і фуга ре-мінор Й.-С. Баха, «Прелюди» Ф. Ліста, увертюра до опери «Тарас Бульба» М. Лисенка, увертюри «Ромео і Джульєтта» й «1812 рік» П. Чайковського). Особлива увага приділяється популяризації творчості вітчизняних українських композиторів (П. Майбороди, І. Шамо, Л. Колодуба, М. Скорика, І. Карабиця та ін.) та військово-патріотичному репертуару [19].

Діяльність оркестру неодноразово відзначалась нагородами і заохочувалась командуванням, Міністром оборони. За заслуги в розвитку музичного мистецтва оркестру штабу Київського військового округу в грудні 1965 року присвоєно звання «Заслужений оркестр Української РСР» (Указ

Президії Верховної Ради УРСР від 18.12.1965), в 1984 році оркестру присвоєно звання Лауреата Республіканської комсомольської премії імені Н.Островського. Цей військово-музичний підрозділ налічує близько 100 музикантів, які об'єднані у різножанрові колективи: духовий оркестр, естрадний (Біг-Бенд), диксиленд (Джаз-Бенд), фольклорний гурт «Святовид», чоловічий вокальний квартет «Гетьман».

Оркестр є активним учасником фестивалів, конкурсів, свят. Оркестр став лауреатом багатьох міжнародних фестивалів військових духових оркестрів: «Тріанта-Тапту» в Нідерландах, в Швеції, «Хамер» в Норвегії, «Краків» в Польщі, 1–а премія на конкурсі «Золота Ліра» в Польщі, одержав звання почесного оркестру м. Тараскон у Франції. З успіхом проходять гастролі оркестру у Німеччині, Австрії та Нідерландах. Разом з оркестром Сухопутних військ Збройних Сил США імені генерала Першінга зразково-показовий колектив записав в Швеції ком пакт-диск, а також 2 компакт-диски оркестру було випущено голландською фірмою звукозапису. Оркестр є лауреатом трьох фестивалів української військово-патріотичної і маршової пісні «Червона калина» [23].

Розмаїття жанрової палітри колективу — духовий оркестр, диксиленд, вокально–інструментальний гурт, ансамбль народної музики «Святовид» і окремі солісти–вокалісти — дає можливість виступати з концертами класичної, сучасної і народної музики, брати участь в різних військових церемоніалах, шоу–спектаклях, концертах, фестивалях.

Враховуючи все вище сказане можна зробити висновок, що Зразково – показовий оркестр Збройних Сил України на сьогодні – це провідний творчий колектив України, зразок високопрофесійного художнього виконавства, музичний символ держави, її Збройних Сил. Репертуар оркестру задовольняє смаки різних вікових груп, а головне – популяризує українську музику, пісні, марші, класичні твори українських і зарубіжних композиторів. Оркестр став першим виконавцем Гімну України, виконання якого у ЗС України було введено ще 20.02.1992 р. наказом МО України № 16 [23].

Оркестр Почесної варти окремого полку Президента України імені Богдана Хмельницького.

Свою біографію оркестр починає з 1992 року, який був сформований на базі оркестру Київського загальновійськового училища. Першочерговим призначенням оркестру є зустрічі та проводи глав іноземних держав, делегацій та виконання військових ритуалів.

Творча діяльність колективу весь час спрямована на відродження й розвиток національної культури України. В репертуарі оркестру головне місце посідають досягнення національного музичного мистецтва – класична спадщина, твори сучасних українських композиторів, обробки фольклору, а також кращі зразки світової музичної культури. Оркестр постійно розширює свій творчий репертуар, де поряд із творами високого патріотичного звучання, академічною класикою та традиційним виконанням народних пісень успішно поєднується джазова музика, естрадні шлягери та авторські пісні. Досить цікавою особливістю колективу є виконання Державних Гімнів всіх країн світу та військових маршів. На базі оркестру існує вокально–інструментальний ансамбль «Вікторія», брас-бенд, джаз-бенд та різноманітні ансамблі. Очолює колектив начальник оркестру, художній керівник підполковник **Рябоконт М. В.** [48].

Оркестр Почесної варти – це унікальний різножанровий творчий колектив, у складі якого більше 50 виконавців на духових інструментах, він приймав участь у міжнародних фестивалях військових оркестрів у Голандії у (1993) та Чехії (1998). Відгуки в пресі про виступ на міжнародних фестивалях принесли колективу широку популярність та визнання.

За час свого існування оркестр здійснив більше 5000 заходів, у тому числі на державному рівні – більше 600 зустрічей президентів, прем'єр – міністрів, 500 – міністрів оборони, начальників генеральних штабів іноземних держав. Щорічно проводиться близько 170 заходів за планом Адміністрації Президента України, Міністра оборони України, начальника

Генерального штабу Збройних Сил України та близько 180, пов'язаних із покладанням вінків, похованням військовослужбовців у м. Києві [22].

Військово-музичний центр Сухопутних військ Збройних Сил України був створений наказом Командуючого військами Північного оперативного командування та сформований під керівництвом Народного артиста України полковника В. А. Дашковського. Різноманітний склад музичних колективів в складі військового музичного центру, який включає духовий оркестр, біг – бенд, диксиленд, брас – квінтет, танцювальну групу та солістів, які здатні подарувати публіці радість спілкування з шедеврами української, зарубіжної класики, творами сучасних композиторів, традиційним джазом та естрадними обробками. Начальник центру – підполковник І. Кішман. З концертними програмами оркестр виступав в Києві, Донецьку, Маріуполі, Черкасах, під час проведення міжнародних військових фестивалів йому аплодували громадяни міст Чехії (1999), міста Штутгарт Німеччина (2000).

Діяльність військово-музичного центру є складовою частиною військово-патріотичної та культурно-естетичної роботи, організації дозвілля в Збройних Силах України і проводиться на основі високоідейних, патріотично спрямованих, високохудожніх концертних та театралізованих програм, що базуються на кращих традиціях і досягненнях національної і світової культури та історичній спадщині Українського війська [23].

Творчі колективи військово-музичного центру мають досить характерні риси, відносно мети своєї діяльності, враховуючи той факт, що у творчому складі центру загалом присутні особистості, які представляють різні жанри та напрямки в реалізації своїх творчих амбіцій.

Одним з основних пластів який закладений у репертуарних планах творчих колективів центру є українська музична спадщина та її популяризація. Невід'ємною частиною цієї роботи є спільна праця з композиторами та поетами, які практично безкорисно працюють у цих

важливих напрямках: патріотичному, військово-патріотичному та жанрі сучасної військової лірики.

Свідоме та активне відношення музикантів військово-музичного центру до своєї праці базується, перш за все, на любові до своєї професії, постійному прагненні до удосконалення виконавської майстерності. Тому великий вплив на підвищення рівня виконавської майстерності оркестру мають і творчі зустрічі з іншими музичними колективами та видатними митцями України і зарубіжжя: творча співпраця з академіком Академії мистецтв України, професором Національної музичної академії України, Народним артистом України **Левком Колодубом**; професором Київської національної академії мистецтв ім. П. І. Чайковського **Володимиром Апатським**; Народним артистом України **Володимиром Птушкіним**; членом спілки композиторів України, Заслуженим діячем мистецтв України **Віктором Мужчилом**; членом спілки композиторів України, Народним артистом України **Володимиром Золотухіним**; секретарем національної спілки композиторів, Народною артисткою України, лауреатом національної премії України ім. Т.Г.Шевченка, член-кореспондентом Академії мистецтв України, професором національної музичної академії України імені П.І.Чайковського **Л.В.Дичко**; ректором Нацинського музично-педагогічного університету, професором Ю Де Сян (Китай); диригентом Харківського національного театру опери та балету, лауреатом національних конкурсів **Дмитром Морозовим**; лауреатами міжнародних конкурсів **Олегом Бойком, Наталією Золотарьовою, Олександром Саєнком, Христиною Шестак** та ін. [24].

Центр військово-музичного мистецтва Військово-Морських Сил Збройних Сил України є «візитною карткою» Військово-Морських Сил, незмінним учасником музичного забезпечення всіх заходів флоту, а саме візитів офіційних урядових та військових делегацій, різноманітних урочистостей, ритуалів.

З історії відомо, що оркестр заснований 17 лютого 1993 року в місті Севастополі. Колектив виконує музичні твори різного жанру: від класики до джазу, від старовинної до сучасної музики, але основа репертуару – пісні та марші, через які передається подих Чорного моря та степів, стройова виправка моряків. Концертні виступи оркестру прикрашають солісти – вокалісти, танцювальні групи. У 2008 році при реформуванні Збройних Сил України був створений Центр Військово-музичного мистецтва Військово-Морських сил Збройних Сил України.

За часи свого існування оркестр Військово-Морських Сил України став лауреатом військового фестивалю «Червона калина» в м.Київ, міжнародного фестивалю духової музики «Золотий грифон» в місті Сімферополі. Успішно пройшли концертні виступи у містах Тулон, Руан, Гавр (Франція) у 1994 році та під час дружнього візиту наших кораблів до портів Європи та США — Гібралтара, Стамбула, Варни, Норфолка, Понто – Делгадою. Шоу програму та плац – концерти оркестр демонстрував на міжнародних фестивалях військових оркестрів у містах Берліні, Ноймюнстері, Гамбурзі 1999 р., Ізерлоні 2000 р. (ФРН). Оркестр представив весь спектр свого репертуару: марші, фольклорні обробки, сучасну естрадну музику, вальси, романси. Вибаглива до музики публіка вдячно аплодувала представникам України за високопрофесійне виконання улюблених мелодій та українського фольклору.

В 2014 році під час окупації Кримського півострову Центр був передислокований до міста Одеси, де відновив спроможності і з квітня 2014 року проводить забезпечення військових ритуалів, здійснює концертну діяльність у південних регіонах України, госпіталях та районах проведення Антитерористичної операції на території Донецької і Луганської областей, об'єднуючі патріотів у справі захисту рідної землі [28].

Щороку проводить більше 200 концертних виступів, з них близько 100 – у військових частинах та підрозділах, які виконують бойові завдання. Став лауреатом національних і міжнародних фестивалів. За підсумками 2017 року

нагороджений перехідним вимпелом Одеської міської ради як кращий військовий підрозділ Одеського гарнізону.

Начальник та художній керівник центру Військово–Морських Сил України – заслужений артист України, капітан 2 рангу **Любомир Сукенник**.

Центр військово-музичного мистецтва Повітряних Сил Збройних Сил України сформовано 1 липня 2005 року на базі оркестру Повітряних Сил Збройних Сил України в м. Вінниця. До складу Центру увійшли – військовий оркестр Командування Повітряних Сил, ансамбль пісні і танцю «Крила України» у складі якого є вокальна та балетна групи, а також малі концерті форми: фольклорна група, чоловічий квінтет, дует братів – Олімчуків.

Головними функціями центру є музичне та культурно-естетичне забезпечення заходів бойового навчання Повітряних Сил Збройних Сил України, організація культурного дозвілля військовослужбовців та членів їх сімей, підвищення рівня морально-психологічного стану, виховання патріотичної свідомості особового складу військових частин і установ Повітряних Сил Збройних Сил України [65].

У музичному репертуарі Центру – військово-ритуальна, класична та сучасна музика українських та зарубіжних композиторів. Але основою усіх концертних програм колективів Центру були, є і будуть пісні та марші воїнів Повітряних Сил Збройних Сил України. Ці твори виконуються в концертних залах, під час виступів з плац-концертами та під час марш – парадів на майданах і вулицях міст України, у військових частинах та гарнізонах Повітряних Сил Збройних Сил України.

За час існування колектив неодноразово приймав участь у фестивалях як в Україні, так і за її межами, гідно представляючи нашу державу у містах Німеччини та Франції. Жителі міст Гавр, Камбрей, Понта-Муссон, Гессен, Бадемс, захоплено слухали і стоячи тепло аплодували нашим військовим виконавцям в усіх без винятку закордонних гастрольх. Тільки у 2006–му році оркестр виступав у дев'ятнадцяти містах Німеччини.

Творчі колективи Центру військово-музичного мистецтва Повітряних Сил Збройних Сил України – завжди бажані гості у військових гарнізонах Повітряних Сил Збройних Сил України. Вони постійно виступають на провідних концертних майданчиках, на підприємствах, у навчальних закладах та трудових колективах м. Вінниці та інших містах і селах України; на високому професійному рівні гідно виконують завдання щодо культурного та військово-театралізованого виховання особового складу Збройних Сил України та жителів України.

Військово-музичні колективи ЗС України об'їздили майже весь світ, пропагуючи національне мистецтво, створюючи позитивний імідж нашої держави. США, Канада, Туніс, Франція, Німеччина, Іспанія, Данія – далеко не повний перелік країн, громадяни яких мали чудову нагоду долучитись до високого світового та українського мистецтва [56, с. 192]. Однак, окрім репрезентативної (участь у державних та міжнародних заходах), військова музика виконує комунікативну (інтерактивне культурне спілкування), виховну (вплив на людину і суспільство), просвітницьку (виховання армійців засобами мистецтва), компенсаційну (адаптація особистості до армійського звукового середовища) та інші функції. А у наш час – ще й миротворчу функцію, метою якої є зміцнення засобами військової музики міжнародного миру та взаєморозуміння народів у складних ситуаціях та конфліктах, що так часто виникають у сучасному неспокійному світі [27, с. 111].

З метою вивчення та використання міжнародного досвіду організації творчої роботи та концертної діяльності, налагодження і розвитку мистецьких зв'язків із зарубіжними творчими колективами Центри військово – музичного мистецтва беруть участь у міжнародних фестивалях і конкурсах сучасної музики, співу та хореографії, заходах, що проводяться Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України. За рішенням Міністра оборони України, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України та узгодженням з начальником Військово-музичного управління вони проводять роботу щодо

організації гастрольних поїздок за укладеними угодами, здійснюють підготовку спеціальних концертних програм та плац – концертів. «Ми постійно отримували низку запрошень до різних країн світу. Наприклад, у Мюнхенглабах (Федеративна земля Північний Рейн – Вестфалія), де Показовий оркестр Збройних Сил України брав участь у традиційному музичному святі НАТО, яке відбувається раз у два роки і користується великою популярністю серед населення. З успіхом проходили наші виступи на Міжнародному фестивалі військових оркестрів «За Полярним колом» у Швеції, на всесвітніх фестивалях духової оркестрової музики у Франції, на урочистостях, присвячених 3000 – літтю Єрусалима. І цей перелік, – підкреслює В. Деркач, – постійно нарощується» [30, с. 39].

Починаючи від 1995 р., військово-музичні підрозділи більш ніж 150 разів виїжджали до країн Європи, демонструючи національну музичну культуру, високу виконавську майстерність військових музикантів, гідно представляючи Україну та її Збройні Сили.

Висновки до Розділу 1

На основі аналізу існуючої літератури розкрито передумови формування якісної системи підготовки та навчання військових диригентів (кафедра музичного мистецтва Національної академії сухопутних військ імені П.Сагайдачного), особливостей функціонування військово-музичних установ Збройних Сил України (оркестрів видів та родів військ).

1. Початком становлення Військово-оркестрового мистецтва Збройних Сил України на основі виявлених документів вважаємо 1992 р. У зв'язку з цією подією виникла ціла низка питань – від впровадження штатів військових оркестрів – і до забезпечення якісними музичними інструментами. Подальшим кроком у реформуванні Військово-оркестрової служби стало впровадження Центрів військово-музичного мистецтва, що дало чудову змогу нашому культурному осередку перебувати у контексті світового музичного буття: вивчення та використання міжнародного досвіду

організації творчої роботи та концертної діяльності, налагодження і розвитку мистецьких зв'язків із зарубіжними творчими колективами. Ця інноваційна ідея була втілена у життя під керівництвом тодішнього начальника Військово-музичного управління, головного військового диригента Генерального штабу Збройних Сил України генерал – майора **В. Деркача**.

2. На сьогоднішній день діяльність виконавських колективів ЗСУ охоплює всі роди і види військ, вона формує естетичні параметри сучасного українського «звукового армійського середовища», що відповідає універсальному характеру її діяльності. Стройовий вишкіл та високий рівень професійної майстерності, підготовка молодії генерації військових диригентів, міжнародний розмах діяльності дозволили військовим духовим оркестрам стати гідною візитівкою України у світі.

3. Військова музика є діючим компонентом художнього оформлення військових ритуалів, яка у виконанні військових духових оркестрів надає військовому ритуалу саме ту форму, через яку яскраво виражена його суть. Вона вносить в ритуали особливу урочистість, створює настрій, підносить бойовий дух воїнів, надихає та згуртовує військовослужбовців. Виконання військовим оркестром творів службово-стройового репертуару на урочистостях та церемоніалах за участю військ сприяють високій стройовій злагоженості військових підрозділів, формують вірність військовій присязі, дисциплінованість, патріотичні почуття. Оскільки історична музична спадщина українського народу є складовою частиною сучасного музичного простору – це і визначає знаковість її постійного дослідження та відкриття нових аспектів її діяльності. Знаковими та надзвичайно відповідальними елементами діяльності військово-оркестрової музики Збройних Сил України наділений військовий диригент, який виступає керівником та начальником військового підрозділу та водночас художнім і творчим обличчям колективу. Це і зумовлює його поліфункціональність, що вимагає високого рівня музично-професійної підготовки та відповідного військового вишколу, згідно діючих норм та вимог звання офіцера сучасних Збройних Сил України.

З огляду на актуальність теми дослідження та постійний виконавський розвиток музичних колективів Збройних Сил України, важливо продовжувати дослідження у цьому напрямку, особливо у сфері концертної діяльності військово-музичних колективів. Отже, українська військово-оркестрова служба, розвиваючи історичні традиції вітчизняної та зарубіжної військової музики, сформувалася за роки незалежної України як потужний підрозділ Збройних Сил України, а її поліфункційна діяльність набула європейського рівня.

Діяльність військово-музичних підрозділів ЗС України має державне значення. Всі суспільні церемоніали на рівні Президента України (зустрічі та проводи очільників іноземних держав, покладання вінків, квітів до меморіалів Героїв України, урочисті акти проведів та зустрічей миротворчих підрозділів) відбуваються за участю військових оркестрів, які мають відповідати найвищому професійному рівню. Службова діяльність військових оркестрів має стратегічне значення не лише для ЗС України, але й для утвердження престижу України в міжнародному просторі. Участь військових оркестрів у різноманітних формах міждержавного культурного спілкування увиразнює тенденцію сучасного життя, пріоритети національної культури України.

РОЗДІЛ 2

ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ БОГДАНОВ – ЯСКРАВИЙ ПРЕДСТАВНИК ВІЙСЬКОВО-ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА

2.1. В. О. Богданов – етапи життєвого і творчого шляху

Валерій Олександрович Богданов – виконавець, диригент, педагог і музикознавець, професор кафедри оркестрових духових інструментів і оперно-симфонічного диригування, член Національної Спілки композиторів України, лауреат Муніципальної творчої премії ім. І.Салтіна та полковник у відставці. Також являється автором багатьох наукових робіт (близько 40), які в основному були присвячені духовим інструментам, їх формуванню, репертуару і трактуванні [39].

Обдарований від природи, В.Богданов мав чудове звуковидобування на трубі, був досвідченим оркестровим музикантом і часто виступав як соліст в супроводі фортепіано чи духового оркестру. Тому його концертно-виконавська діяльність після завершення навчання на Військово-диригентському факультеті при Московській консерваторії багато в чому сприяла успішному вирішенню на практиці питань, пов'язаних з організацією підготовки музикантів-виконавців на духових інструментах, оркестровим виконавством в цілому.

Військовий диригент – це лише одна із сторін таланту В. Богданова. Майстерність трактування і виконавства службово-стройового репертуару, тонке інтерпретування концертних творів, висока професійна культура звучання оркестрів під його керівництвом – відмінна риса його стилю як диригента. Після завершення служби в армії, яка тривала більш як тридцять років, спочатку, як вже згадувалося, в якості диригента, а згодом начальника оркестрової служби цілого ряду військових округів і Групи Радянських військ в Німеччині, Богданов продовжує працювати як дослідник історії духового музичного мистецтва України і як педагог.

«Колумбом» історії духового виконавства України назвав В.Богданова народний артист України **В. Апатський**, патріарх вітчизняної духової школи, доктор мистецтвознавства, член-кореспондент Академії мистецтв України, професор кафедри духових дерев'яних інструментів Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського.

Валерій Олександрович Богданов народився в м. Павлограді Дніпропетровської обл. 13 липня 1939 року у сім'ї військовослужбовця. На момент народження сина, його батько був першокласним чоловічим перукарем, а у вільний від роботи час грав у духовому оркестрі на баритоні. Мати майбутнього музиканта Феодора Іванівна від природи була наділеною чудовим голосом (сопрано) [18].

Напад фашистської Німеччини на Радянський Союз кардинально змінив життя сім'ї, в тому числі і маленького Валерія. Батько був мобілізований на фронт, а мати залишилась з малим сином в окупованому німцями Павлограді. Лише у 1946 році після важкого поранення із госпіталю повернувся батько. В цьому ж році 7-річний Валерій пішов у перший клас середньої школи №1 м. Павлоград. Хлопчик ріс, як і більшість його однолітків із сімей з невеликим достатком, багато часу проводив у дворі, на вулиці з товаришами. Та якось йому довелося почути гру духового оркестру. Враження від почутого виявилось настільки сильним і так запало в душу, що після цього він не випускав жодної нагоди, щоб бути поруч з музикантами, які виконували духову музику. Захоплення духовим оркестром помітив викладач музичної школи і диригент духового оркестру **Андрій Олександрович Ендрексон**, який і став його першим вчителем гри на трубі. Завдяки музичним здібностям, любові до музики і завзятій праці вже в 16 років В.О. Богданов стає солістом-трубачем духового оркестру, яким керує Ендрексон.

У 1956 році, після завершення середньої школи Валерій поступив у Дніпропетровське музичне училище ім.М.І.Глінки в клас труби відомого в той час в місті музиканта і педагога **Петра Миколайовича Іванова**.

Одночасно поруч з навчанням в музичному училищі він стає музичним вихованцем військового оркестру Дніпропетровського зенітно-артилерійського військового училища. Диригентом цього оркестру був майор **Йосиф Давидович Палієв** [46]. Як студент училища і вихованець оркестру він дістав солідну теоретичну й практичну оркестрову підготовку, що дало йому змогу після двох років занять в училищі вступити в Інститут військових диригентів (1958; м. Москва). Розпочалася служба Валерія Олександровича у військових оркестрах, яка тривала більш ніж 30 років!

Московський період (навчання в Інституті військових диригентів) відіграв важливу роль в становленні його як музиканта, в розвитку його художнього смаку, в освоєнні професії військового диригента. Під керівництвом чудових педагогів – кандидата мистецтвознавства, доцента, капітана **Бориса Олександровича Дієва** (диригування), кандидата мистецтвознавства, доцента Сергія Петровича Горчакова (інструментування), підполковника Павла Апполінаровича Волоцького (спецінструмент, труба), **Юрія Миколайовича Холопова**, майбутнього доктора мистецтвознавства, професора Московської консерваторії (аналіз музичних форм), Бориса Костянтиновича Олексієва (музично-теоретичні предмети), заслуженого діяча мистецтв РСФСР, **композитора Юрія михайловича Чічкова** (читка партитур для військового оркестру) В.О.Богданов опановував своїм фахом. У зв'язку з прийняттям IV сесією Верховної Ради СРСР в 1960 році Закону про скорочення Радянських Збройних Сил було визнано доцільним переформатувати Інститут військових диригентів у Військово-диригентський факультет при Московській ордена Леніна державній консерваторії імені П.І.Чайковського.

Навчальний процес Військово-диригентського факультету відрізнявся значною насиченістю учбового плану спеціальними предметами. За чотирирічний термін навчання опрацьовувались повному об'ємі всі спеціальні дисципліни: диригування, спецінструмент, загальний курс фортепіано, інструментознавство, читання партитур, оркестровий клас,

ансамбль, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних творів, поліфонія, історія зарубіжної, російської, радянської музики і музики народів СРСР, народна творчість. Вивчалися також курси загального спрямування: історія КПРС, політекономія, філософія, марксистсько-ленінська естетика, військові предмети – основи військової справи, історія військового мистецтва, військова тактика, загальновійськова підготовка, а також іноземна мова, фізпідготовка та інші предмети.

На протязі всієї історії вищої військово-диригентської освіти в підготовці слухачів до майбутньої практичної діяльності, в їх навчанні і вихованні, а також у всьому творчому житті і загальній діяльності військово-диригентського вишу значна роль належала його духовим оркестрам, які укомплектовувалися або з музикантів-професіоналів, або із слухачів (в деяких випадках комбіновано). В оркестрах слухачі проходили диригентську практику, яка являлася важливим елементом навчального процесу.

Оркестри із слухачів служили також засобом виховання навиків оркестрової гри, умовою набуття оркестрового досвіду, необхідного для формування особистості військового диригента. Так оркестр слухачів Інституту військових диригентів під управлінням Б.О. Дієва був удостоєний звання лауреата і першої премії на всесвітньому фестивалі молоді і студентів в Москві (1957).

Після відродження військово-диригентського факультету при Московській консерваторії в 1960 р. його оркестри продовжували концерту практику. Вони виступали у величезних концертних залах столиці, в робочих клубах фабрик і заводів, у військових частинах, на відкритті міських парків і садів, на радіо. До числа найбільш значних відкритих виступів була участь зведеного оркестру факультету у вечері 25 січня 1961 року, присвяченому XXV-літтю військового-диригентського факультету при Московській консерваторії і Окремого показового оркестру Міністерства оборони СРСР. В цьому зведеному духовому оркестрі Військово-диригентського факультету

грав і слухач III курсу В.О.Богданов, будучи концертмейстером групи корнетів і труб.

У червні 1962 року відбувся другий випуск факультету. В числі випускників-лейтенантів був і В.О.Богданов. Так і завершилися «важкі і радісні» роки навчання на Військово-диригентському факультеті [18].

В серпні 1962 року розпочалася військова служба лейтенанта Богданова В.О. на посаді військового диригента оркестру 42-ої танкової дивізії, штаб якої базувався в м. Дніпропетровську (Дніпрі), а полки, в тому числі і оркестр дислокувалися в Новомосковських таборах (за 40 км. від Дніпропетровська).

Це був перший оркестр в його диригентській діяльності, який дав змогу по-справжньому заглибитись з роботу військово-оркестрового колективу, який складався із солдатів строкової служби, музичних «вихованців» тощо. Робота приносила Богданову лише користь і задоволення. Перед ним відкривалася багатостороння «кухня» армійського підрозділу – військового оркестру. Поруч із щоденними заняттями по військово-оркестровій підготовці, стройовій службі військового оркестру, музиканти під керівництвом В.Богданова приймали участь у стройових оглядах, у загально – політичних, культурно – масових і спортивних заходах дивізії. У їхні обов'язки також входила музична самодіяльність, розучування стройових пісень у підрозділах, підготовка ротних сигналістів – барабанщиків, концертна діяльність на вечорах відпочинку військовослужбовців та членів їх сімей.

Хоча в цьому оркестрі лейтенант В. Богданов прослужив трохи більше року, але за таких короткий термін він добився хороших результатів у підвищенні виконавського рівня оркестру в цілому. В цьому йому допомагали військові музиканти, в числі яких були старшини військової служби: старшина оркестру старшина А.Дудник, флейтист в. Улико, кларнетист М.Чернов, ударник Н.Лапшин, корнетист Б.Горунович, тенорист А.Мефедовський, баритоніст Н.Коваленко та інші.

В жовтні 1963 року лейтенанта Богданова перевели для подальшого проходження служби військовим диригентом в Групу Радянських військ в Німеччині. В цей час наші військові підрозділи знаходились і за межами СРСР. Так, група Радянських військ в Німеччині дислокувалась на території Німецької Демократичної Республіки, Центральна група – на території колишньої Чехословаччини, Східна група – в Польщі, Західна група – на території Угорщини.

Введене в 1963 році в дію приказом Міністра оборони СРСР нове «Положення про військово-оркестрову службу в Збройних Силах СРСР» вперше закріпило якісно нове застосування ролі і значення військових оркестрів, що виявилось офіційним визнанням піднятого професійного виконавського рівня армійських і флотських колективів. Цим же приказом МО СРСР були затверджені і типові склади військових оркестрів, в яких передбачене їх найбільш раціональне укомплектування за інструментами. Так, у всіх групах військ були: один оркестр при штабі групи, а в частинах згідно штатів були полкові оркестри в кількості 20 музикантів. Але повернемося до лейтенанта Богданова. З 1963 – по 1965 роки він був диригентом оркестру 56-го танкового полка 11-ої танкової дивізії. В 1964 році йому було присвоєно чергове військове звання «старший лейтенант», а в 1965 році – його переводять диригентом оркестру 101-го навчального танкового полка в м. Дрездені. Своїм переводом у м. Дрезден він завдячував начальнику військово-оркестрової служби групи військ, заслуженому діячу мистецтв України, полковнику Едуарду Євгеновичу Парсаданяну, який знав В.О.Богданова як чудового музиканта за період роботи його диригентом у Новомосковських таборах.

В 1967 році Богданову було присвоєно чергове військове звання «капітан». В 1970 році він був переведений для подальшого проходження служби на посаді військового диригента Київського вищого військового інженерного училища зв'язку ім. М.І.Калініна. Начальником військово-оркестрової служби Київського військового округу в цей час був заслужений

діяч мистецтв України, підполковник Еміль Йосифович Маркус. Так, в Київському гарнізоні, поруч з досвідченими, які мали величезну диригентську практику успішно розпочав працювати і молодий диригент Богданов.

Київські роки, про які буде йти мова далі – протікали для капітана у важкій та напруженій праці. Богданов із задоволенням зав'язував і підтримував ділові та дружні контакт із діячами київської музичної культури. Серед численних знайомств в Києві особливо виділяє три і вважає, що саме вони мали для нього велике значення.

Перше знайомство, яке почалося ще з часів проходження слухачем Богдановим військового стажування в оркестрів Київського вищого військового інженерного радіотехнічного училища, диригентом якого був заслужений діяч мистецтв України, підполковник Іван Семенович Ладановський. На момент прибуття В.Богданова в Київ І.Ладановський був Начальником військово-оркестрової служби Південної групи військ. Після виходу на пенсію він працював в Київській національній консерваторії ім.П.Чайковського до самої смерті. Друге знайомство, а потім і дружба з Начальником заслуженого оркестру штабу Київського військового округу, заслуженим діячем мистецтв України, підполковником **Глібом Олександровичем Кузнецовим**. Авторитет останнього як музиканта був надзвичайно на високому рівні.

Третє знайомство і довга дружба на роки з чудовою людиною і музикантом старшиною заслуженого оркестру штабу Київського військового округу прапорщиком Станіславом Лук'яновичем Глушковським.

У 1971 році Богданову було присвоєно чергове військове звання «майор». Систематично проводились в київському гарнізоні конкурси-огляди військових оркестрів. Серед колективів гарнізону майже завжди призером був оркестр під керівництвом майора Богданова. Ось одна з конкурсних програм, яку виконував оркестр під його орудою: органний концерт ля – мінор А.Вівльді, увертюра до балету «Прометей» Л.Бетховена, інтродукція

до опери «Пікова Дама» П.Чайковського, варіації на тему Глінки для гобоя М.Римського-Корсакова, серенада з комедії Лопе де Вега «Валенсіанська вдова» А.Хачатуряна, парафраз для двох флейт на теми опери «Сомнамбула» Дж.Верді та ін.

Оркестр Богданова був незмінним учасником всіх заходів, які проводилися командуванням училища. Інтенсивність творчої роботи оркестру з кожним роком зростала. Диригент і музиканти оркестру постійно допомагали методично і практично учасникам музичної самодіяльності училища.

На початку 1974 року за рекомендацією Начальника військово-оркестрової служби Міністерства Оборони СРСР, народного артиста РСФСР, генерал-майора Миколи Михайловича Назарова, 35-літній майор Богданов був призначений на посаду начальника військово-оркестрової служби Червонознаменного Одеського військового округу. Так розпочався **Одеський період** службової і творчої діяльності В.О.Богданова, але вже в новому «амплуа». Дуже інтенсивно та плідотно протікали ці роки в його житті. Він являвся художнім керівником і головним військовим диригентом зведеного оркестру гарнізону і оркестру штабу округу. Начальником оркестру штабу на той час був майор Станіслав Петрович Волинов.

В обов'язки Богданова входило керівництво зведеним оркестром гарнізону (на парадах, демонстраціях) та іншими заходами, які проводило командування округу і обласний комітет Компартії України. Для поліпшення спеціальної підготовки військових оркестрів округу велику увагу Богданов приділяв удосконаленню програми бойової і спеціальної підготовки військових оркестрів, проведенню методичних зборів військових диригентів округу, стажуванню слухачів Військово-диригентського факультету в оркестрах округу та ін. заходи. Оркестр штабу округу під керівництвом Богданова проводив велику концертно-просвітницьку роботу, виступав перед особовим складом частин округу, в містах і селах Одеської області і республіки Молдови, по українському та молдавському телебаченню. В

грудні 1975 року В.А.Богданову було присвоєно чергове військове звання «підполковник».

У жовтні 1977 року підполковник Богданов був призначений начальником військово-оркестрової служби Групи Радянських військ в Німеччині, штаб якої знаходився в м. Вюнсдорфі. Так розпочався **Вюнсдорфський період**, який відкрив широкі можливості для нової плідної діяльності. Ці роки також були позначені і абсолютно новим підйомом службових і творчих задумів В.Богданова. Ось один з таких прикладів. Якщо у внутрішніх округах кількість штатних військових оркестрів доходила від 20 до 60, то в Групі військ їх було: оркестр штабу і 120 штатних полкових оркестрів. Така кількість оркестрів вимагала нового підходу в удосконаленні спеціальної підготовки. Тому Богданов прийняв таке рішення, а саме проводити щорічні конкурси-огляди. Також на цих конкурсах, помимо виконання службово-стройового і концертного репертуару, перевірялись і наступні види спеціальної підготовки – самотійна, камерні ансамблі, музично-теоретична підготовка і виконання стройової пісні в складі оркестру.

Таким чином була вирішена велика проблема в індивідуальній перевірці кожного оркестру, а час, який звільнився витрачався на вирішення багатьох задач, які ставило перед оркестром штабу командування Групи військ.

12 березня 1981 року указом Президіуму Верховної Ради РСФСР за заслуги в області радянського музичного мистецтва підполковнику В.О.Богданову було присвоєно звання «Заслужений артист РСФСР».

З самого початку перебування в Групі військ у В.О.Богданова зав'язалися тісні дружні і творчі контакти з начальником військово-оркестрової служби Національної народної армії полковником Еберхардом Шредером і начальником Центрального оркестру народної армії полковником Герхардом Бауманом. Спільні виступи двох колективів на протязі цих двох років стали чудовою традицією. Виступи перед воїнами

армій-побратимів на навчаннях «Братство по зброї», записи на радію, випуск спільної платівки – ось цей далеко неповний список спільної роботи.

Приказом Міністра оборони Союзу ССР від 4 травня 1982 року В.О.Богданову було присвоєно військове звання «полковник».

6 років, які він провів в Групі військ змінили і виокремили його як талановитого керівника і музиканта. Тепер за його плечима вже була серйозна, чудово пройдена службова і творча школа.

У жовтні 1983 року полковник В.О.Богданов був призначений начальником військово-оркестрової служби Червонознаменного Сибірського округу, штаб якого знаходився у м. Новосибірську. В культурному житті Новосибірська помітне місце займав зведений оркестр Новосибірського гарнізону. Він мав свою довголітню історію, а також міцно закладені виконавські традиції та багатий досвід супроводу військових, загально-політичних, культурно-масових і спортивних заходів. Також помимо музичного супроводу різноманітних гарнізонних заходів, оркестр проводив значну музично-просвітницьку роботу серед воїнів та населення Новосибірська. Творча праця зведеного оркестру була нелегкою перш за все в тому аспекті, що йому приходилося виступати іноді в складних кліматичних умовах, особливо при виконанні творів в строю.

Тут, у Новосибірську, Богданов прагне постійно збагачувати свою освіченість. Областю, на яку найбільше зосереджувалась його увага, було духове музичне мистецтво України. Ідея вивчення духового музичного мистецтва України почала хвилювати В.Богданова ще з часів служби в Одесі. Але ці плани так і залишилися нереалізованими, але з роками це проблемне питання минулих років все більше його приваблювало. І ось, опинившись в Новосибірську, він познайомився з Тетяною Аркадіївною Роменською – доктором мистецтвознавства, кандидатом історичних наук, професором Новосибірської консерваторії, чудовою людиною і музикантом, яка і допомогла музиканту-практику спрямувати свою допитливість у наукове русло. Вона справила величезний вплив на Валерія Олександровича і

захопила його світом науки, навчала орієнтуватися в ньому і робити перші самостійні кроки. Як відомо, дослідницька робота вимагає вивчення різноманітних джерел, архівних знахідок. Ця область наукової роботи стала дуже близькою Богданову. Так розпочалися для Валерія Олександровича роки дослідницької праці – один з найяскравіших періодів в його житті, який тривав до кінця життя.

В червні 1986 року Богданов був переведений на посаду начальника військово-оркестрової служби Червонознаменного Київського військового округу. Лише короткий відрізок часу він виконував свої функції – начальника військово-оркестрової служби, оскільки відмовитися від дослідницької роботи у В.Богданова думки такої вже не виникало. Також у цей період складаються дружні і творчі відносини з музикантами – педагогами Київської консерваторії зокрема, професором кафедри духових і ударних інструментів Євгенієм Романовичем Носирєвим, професором консерваторії Іваном Арсентійовичем Котляревським, доктором мистецтвознавства, кандидатом філософських наук, професором Іваном Федоровичем Ляшенко, які відіграли у дослідницькій роботі Богданова досить позитивну роль.

Всі наступні роки були роками напруженої творчої праці. По інтенсивності з цим щаблем його біографії не може зрівнятися ніякий інший. Але, паралельно з дослідницькою роботою, яка проводилась у поза службовий час, була і службова діяльність

Його вміння запалити всіх учасників зведеного колективу і направити його на рішення поставлених художніх задач завжди приносили оркестру заслужений успіх. Здавалось би, можна було ще і далі продовжити подальшу службу в армії, але він прийняв інше рішення – звільнитися з її рядів, написавши рапорт після проведення листопадового параду 1986 року.

Після цього творча діяльність Богданова стає по-справжньому комплексною, системною та різнобічною, його колосальний досвід, самоорганізація та дисципліна, допитливість до знань та прагнення до різноманітної праці стали запорукою того творчого універсалізму, який

притаманний його особистості та який яскраво проявився у останній період життя, під час роботи у нашому університеті.

2.2 Професія військового диригента в контексті універсалізму творчої постаті В. О. Богданова

Феномен творчої особистості В. Богданова склався на основі його досвіду, таланту та праці практично в усіх сферах музичної діяльності – виконавській, зокрема, військово-диригентській; педагогічній; просвітницькій, композиторській, науковій. Щоб впевнитися у цьому, можна звернути увагу на особливий досвід, набутий музикантом у певні періоди його творчості, визначені дружиною Валерія Олександровича за місцем служби [18].

Дрезденський період творчої діяльності Богданова виявився одним із знакових в його біографії. Тому слід дещо ширше зупинитися на ньому. Службова і творча діяльність В.О.Богданова, а разом з тим і оркестру проходила за такими напрямками, а саме:

- обслуговування всіх заходів, які проводило командування частини навчального полку,
- обслуговування заходів, які проводило командування 1-ої танкової армії, штаб якої знаходиться в м. Дрездені,
- участь оркестру в концертній програмі серед німецького населення округу Дрездена,
- участь колективу в складі зведеного оркестру Групи Радянських військ в Німеччині,
- участь оркестру в оглядах – конкурсах тощо.

Одним з чільних місць в багатогранній виконавській діяльності оркестру під управлінням В.О.Богданова займала стройова служба. Її головна задача – музичне оформлення різноманітних військових свят та

урочистостей, ритуалів, які відбувалися в полку. Це і вечірня перевірка, зоря, розвід варт, стройові огляди та інші.

Величезну концертну роботу оркестр вів на території Дрезденського округу. Спільно зі спільнотою німецько-радянської дружби для німецького населення округу оркестр дав сотні концертів, в програмах яких звучала музика західних, російських і радянських композиторів. З самого початку існування зведеного оркестру НРВН в його складі був і оркестр В.Богданова.

Величезне значення для розвитку військово-оркестрової служби групи військ, активізації концертної діяльності, удосконалення виконавської майстерності оркестрів мали також і конкурси-огляди, які проводилися як в кожній об'єднаній групі, так і в масштабі групи військ. Програми змагань передбачали виконання оркестрами творів стройового репертуару та місці та в русі, а також виступи з концертними програмами. Чистотою і виразністю звучання, ансамблевою «зіграністю» і майстерністю виконання стройових прийомів при виконанні стройового репертуару вирізнявся оркестр під керівництвом В.О.Богданова. При виконанні концертного репертуару оркестр демонстрував чудовий інтонаційний стрій, ансамблеву злагодженість, технічну майстерність, емоційність виконання а також зрілість і переконливість трактування даних музичних творів. І тому не випадково з 1965 і по 1970 роки оркестр Богданова був визнаний найкращим в групі військ, завойовуючи перші місця як в об'єднанні, так і в групі військ.

В репертуарі виступів оркестру на конкурсах в різні роки були включені: увертюра до балету «Данко» В.Нахабіна, фантазія на теми пісень Великої вітчизняної війни М.Вахутинського, концерт для домри з оркестром Н. Бодашкіна, серенада в стилі блюз для фортепіано з оркестром В.Плісова, концерт для голосу з оркестром І ч. Р.Глієра, інтродукція до опери «Пікова Дама» П.Чайковського, іспанський танець з балету «Раймонда» О.Глазунова та інші твори. Варто виокремити найбільш професійно – обдарованих військових музикантів оркестру – О. Антоненко (флейта), В.Корольов

(кларнет), О. Безуглого і Б.Кудінов (валторна), Ю.Василець, І.Диков (труба), П.Смикалов (танорист), В.Капаваєв, Ю.Мельников (ударні) тощо.

Подальша оркестрова служба в Київському гарнізоні мала свою багатолітню історію, де міцно «вкорінилися» виконавські традиції і багатий досвід музичного оформлення військових, загально-політичних, культурно-масових і спортивних заходів. В силу різноманітних обставин, які склалися, лєвова доля робочого часу оркестрів Київського гарнізону займала гарнізонна служба.

Характерними рисами, що вирізняли Київський зведений військовий оркестр – були надзвичайна злагожденість та зіграність колективу, високий рівень кваліфікації музикантів, які мали консерваторську освіту і підготовку не нижчу музичного училища. Все це давало змогу оркестру вирішувати практично будь-які творчі задачі: музичний супровід військових парадів, проведення свят і фестивалів військово-патріотичної музики, музичне оформлення спортивних заходів тощо. Багато роботи в гарнізоні доводилось виконувати оркестрам поза межами зведеного колективу. Кожний оркестр був закріплений за окремим районом міста. Так, оркестр капітана В.О.Богданова обслуговував всі заходи, які відбувались в Дарницькому районі міста. Декілька разів на місяць, як і інші колективи, оркестр Богданова заступав на добу чергування по Київському гарнізоні. Чергуванням оркестру було саме обслуговування заходів, які проходили за час чергування. Оскільки заходи були різноманітні, то і програми їхні були різними, отже, диригенту треба було працювати в різноманітних стилях та жанрах, вдосконалюючи свою майстерність, враховуючи також рівень та вибагливість столичної аудиторії.

Одеський період також відзначений творчими пошуками. В лютому 1976 року в Одесі та Кишиневі пройшли концерти оркестра штаба, присвячені XXV з'їзду КПРС. В Одесі концерти проходили у філармонії і театрі опери і балету, в Кишиневі – в Республіканському концертному палаці «Октябрь» та гарнізонному Будинку офіцерів.

Програма концерту:

1-е відділення

1. А.Штогаренко – Святкова увертюра
2. І.Шамо – «Нічого немає святішого, ніж Батьківщина», вірші – М.Лисянського.
3. Л.Балай – «Екіпаж підводної лодки Щ-317» історична картина в 5и частинах.
Пролог
Балтика 1942 року
Матроських марш
Прорив
Спогад
Останній бій
Епілог «Пам'ятник героям»
4. К.Молчанов – Романс Жені з опери « А зорі тут тихі»
5. Р.Щедрін – Пісня і частушки Варвар из опери «Не тільки любов»
6. Ж.Бізе – Циганська пісня з опери «Кармен»
7. Я.Дубравін – «Де б не був я», вірші Я.Голякова
8. В.Зотов – «Я в одеському служу», вірші Є.Грязного
9. О.Філіпенко – «Прославляю мою Батьківщину», вірші П.Тичини

2-е відділення

1. П.Чайковський - Симфонія «Манфред» ч.1
2. Дже.Гершвін – «Рапсодія в стилі блюз».Транскрипція для труби професора Т.Докшицера.
3. Ж.Арбан – «Венеціанський карнавал». Транскрипція для труби професора Т.Докшицера.
4. Г.Дініку – П.Владігеров – «Хоро – стаккато». Транскрипція для труби професора Т.Докшицера.
5. О.Бородін – Половецька пляска з опери «Князь Ігор»
6. П.Чайковський – Торжественная увертюра «1812 рік»

Концерти пройшли з великим успіхом. Поціновувачі духової музики Одеси і Кишинєва, а завдяки телебаченню і всієї України та Молдови мали задоволення слухати цей концерт. Не обійшла увагою ці концерти і преса. Ось що писала газета «Захисник Батьківщини» від 6 лютого 1976 року.. « Ми більш звично привикли бачити військових музикантів на стройовому плацу, під час розводу варт чи на параді. І ось тепер в оперному театрі, а згодом в Кишинєвському концертному залі «Октябрь» - військової музики оркестр. Погодьтесь таке буває не часто. Але подібні концерти показові і закономірні.

Вони – точний показник зростання культури, виконавського рівня, професійної зрілості військових музикантів... Різноманітність музичних творів – класичних і сучасних – які відрізняються складністю виконання і різним сприйняттям, чистота оркестрового строю, яскравість звучання, багатство відтінків – все це свідчить про значну плідотворну роботу диригентів і військових музикантів». А ось що писав композитор В.Масюков в газеті «Радянська Молдова» від 17 лютого 1976 року»...Оркестр показав себе різносторонньо. Йому притаманне м'яке, соковите і величне форте, тонка філігранність аккомпанементу, бархатна кантилена баритонів і гнівна різкість тромбонів. Гнучкість і тонкість вирізняють колектив у втіленні творчих задумів і стремління диригента...Серед багатьох людей, навіть музикантів, поширена думка про надзвичайне обмеження художніх можливостей і суто «прикладному» застосуванню духової музики. Концерт, який відбувся саме переконує у зворотньому – в майже необмежених можливостях духового оркестру взагалі та саме цього колективу в даний момент» [18, с. 15].

Під час роботи у Вюнсдорфі кращим військовим оркестром Групи військ, оркестром, чия активна концертна діяльність була прикладом для всіх військових музичних колективів, по праву вважався оркестр штабу Групи Радянських військ в Німеччині. Виконавські можливості оркестру були неймовірні. Йому давалися твори крупної форми і мініатюри, він міг виконувати роль акомпаніатора солісту-вокалісту чи інструменталісту і чудово виконував службово-стройовий репертуар. Злагоджений ансамбль, гнучкість динамічних відтінків, різноманітність тембрів, віртуозна техніка – ось відмінні риси виконавського стилю оркестру штабу Групи військ того часу. Робота з таким репертуаром, з прекрасними виконавцями в постійних «конкурентних» умовах, безумовно, сприяла досвіду усіх музикантів, і, зрозуміло, керівників оркестрів, зокрема, В.О.Богданова.

Саме цей досвід, на нашу думку, підштовхнув музиканта до педагогічної та наукової діяльності.

Після звільнення з лав Радянської армії в 1987 році Богданов переїжджає в м.Новосибірськ, одночасно будучи пошуковцем Київської консерваторії (науковий керівник професор Є.Р.Носирєв). В цей період відбувався інтенсивний розквіт наукового потенціалу тоді ще молодого дослідника.

Значним етапом в цьому зростанні став успішний захист в 1991 році кандидатської дисертації «Трактовка духових інструментів в симфоніях українських композиторів дожовтневого періоду». В кінці цього ж року Богданов переїжджає на постійне проживання у м.Харків.

Харківський період в його житті став найбільш плідним. В 1992 році він розпочинає педагогічну діяльність в класі диригування і ансамблю на кафедрі оркестрових духових інструментів Харківського національного інституту мистецтв імені І.П.Котляревського. Захист кандидатської дисертації поклав початок науковій діяльності Богданова. В процесі написання кандидатської дисертації з'явилась необхідність вивчити шляхи розвитку духового мистецтва України з етапу його зародження. Така мета уособлювала в собі пошук та підсумування різних фактологічних даних. Дослідження Богданова набуло особливої актуальності за часів незалежної України.

В 2000 році вийшла в світ його монографія «Історія духового музичного мистецтва України (від найдавніших часів до початку ХХст.)», яка свідчила за ту фундаментальність, яка була здобута дослідником в цій області. В цьому переконує як матеріал самої роботи, так і велика кількість посилань на архіви, пресу того часу і багато інших джерел. Таким чином, В.Богданов на основі вивчення багаточисленних та різноманітних джерел простежує не лише процес еволюції духового музичного мистецтва, але і формує системні уявлення музичної культури. Автор дослідження розглядає духове мистецтво як частину музичної культури, яке виявилось опорою для розвитку інших сторін музичного мистецтва України.

В 2004 році А.О.Богданова включають у Національну Спілку композиторів України (сектор музикознавства). Але ватро зазначити, що він займається і композиторською діяльністю також. Серед музичних творів В.Богданова для духового оркестру – сюїта, фантазія на теми пісень про Київ, Чорноморська фантазія, велика кількість маршів і перекладів для духового оркестру.

У грудні 2005 року він стає лауреатом творчої премії імені І.І.Салтіна в сфері музичного мистецтва за значні творчі досягнення від Харківської міської ради.

В лютому 2007 року Богданову присвоєно звання **доцента** кафедри оркестрових духових інструментів. У вересні 2007 року виходить в світ друге видання (виправлене та доповнене) його монографії «Історія духового музичного мистецтва України (від найдавніших часів до початку ХХст.)».

В лютому 2008 року В.Богданов з успіхом захищає докторську дисертацію «Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку ХХст.)» на засіданні Спеціальної вченої ради у Національній музичній академії України ім.П.І.Чайковського.

Поява робіт Богданова ознаменувала конкретний крок вперед в історичному розвитку музикознавчої думки про духове мистецтво України. Головною сферою педагогічних інтересів В.Богданова стала підготовка робіт магістрами (наукове керівництво), ведення курсу «Історія виконавського мистецтва», керівництво педагогічною практикою та ансамблями. Також Богданову належить першочерговий досвід розробки та систематичного викладу історичного розвитку вітчизняної історії духового музичного мистецтва. В даному випадку йдеться про програму курсу історії виконавського мистецтва на духових інструментах, яка була створена для кафедри оркестрових духових інструментів ХНУМ ім. Котляревського в 2005 році. Програма узагальнила величезний та малодосліджений раніше матеріал по історії вітчизняного духового музичного мистецтва.

З 1 жовтня 2008 року В.Богданов вченою радою Харківського національного університету мистецтв ім.І.П.Котляревського затверджений та призначений на посаду професора кафедри оркестрових духових інструментів та оперно-симфонічного диригування.

Плідно проходила його науково-педагогічна діяльність в університеті. Він також був членом вченої ради, членом Спеціальної ради по захисту кандидатських дисертацій при ХНУМ ім. Котляревського, приймав активну участь у вузівських, республіканських та міжнародних вчених конференціях, працював у складі журі різноманітних конкурсів.

Наприкінці зазначимо наступне.

На жаль, відеозаписи виступів Валерія Олександровича відсутні. Максимум це записи творів на платівках, партитури, а також те, що зберігається у нашій пам'яті.

Як композитор Богданов писав музику швидше для службової необхідності, твори малої форми – марші (один з яких присвятив новонародженій дочці), вальс, аранжування, переклади для симфонічного оркестру.

Щодо його диригентського стилю, то, судячи з його освіти та практики, він продовжив та збагатив творчі надбання московської виконавської та диригентської школи, де навчався (кафедра військових диригентів при Моск.консерваторії).

На його професійне формування впливали особистісні якості: надзвичайна працелюбність і працьовитість, особливо у сфері наукової діяльності (писав численні статті, книги), а дослідницька робота, робота в архівах і бібліотеках Берліну, Москви, Харкова проводились постійно. За свідченнями дружини, Лілії Дмитрівни, які вона дала у особистій розмові авторці цього магістерського дослідження, він і її «підсадив» до наукової роботи. Кандидатська дисертація Богданова, захищена у 1989 р., була унікальним явищем, і її опонент, видатний музикант і вчений, представник

Київської духової виконавської школи В. Апатський назвав Валерія Олександровича «Колумбом» у вітчизняній історії духового виконавства.

У роботі з музикантами і оркестром загалом Богданов був дуже вимогливим. Оскільки більшість свого творчого шляху він провів у Німеччині, музикантів для свого оркестру він підбирав тільки найкращих, з високим виконавським рівнем. Адже оркестр виконував великі музичні програми, які вимагали чудової підготовки музикантів оркестру. Дуже часто брав участь у конкурсах військових оркестрів, які проходили в Москві, і майже завжди завойовував призові місця. Він працював з такими солістами, як Докшицер (в Одесі), Огнецев, солістами Большого театра тощо.

До частоті зміни місця роботи – гарнізонів Валерій Олександрович ставився, за свідченнями дружини, дуже спокійно. З музикантами завжди знаходив спільну мову, був дуже комунікабельний. Проте, останнє слово завжди було за ним, як за начальником. Головну роль, безперечно, відводив музиці і творчості, хоча і у «військовій формі».

Перед виходом на сцену, зазначає Лілія Дмитрівна, не хвилювався, був дуже впевнений і йшов тільки вперед, почувався «як риба у воді». Значно допомогла йому тут його сценічна діяльність, як чудового музиканта–трубача.

До творчих експериментів ставився позитивно (але безперечно за погодження вищого військового керівництва), це стосується як музичних стилів – джаз, блюз (виконували рапсодію з стилі блюз Гершвіна), виконували серйозну і достатньо складну музику – Штраус, Прокоф'єв, яка звично сприймалася лише в симфонічному викладі, активно співпрацював з місцевими творчими колективами, зокрема оркестрами.

Цікавився всім і сам активно розвивав свій творчий кругозір – любив театр, естраду, яка тоді тільки починали в нас розвиватися.

Під час праці у нашому університеті Богданов, зокрема, проявляв себе як людина надзвичайно пунктуальна (точний відбиток довгої військової служби), енергійна, на заняттях зі студентами дуже не любив пропуски і

прогули учнів, також був принциповим, чесним і непідкупним викладачем. Його слово, особливо участі у вченій раді – високо цінували і брали до уваги.

Незважаючи на широкий спектр географії його праці – найбільше все-таки він любив свою Батьківщину Україну. Тому після виходу на пенсію переїжджає у м. Харків.

Висновки до Розділу 2

Постать В.О.Богданова є непересічною в історії музичного життя України та Харкова. Саме наполегливою працею і старанністю він досягнув в своєму житті успіхів, які було охарактеризовано у представленому дослідженні.

Секрет професійної майстерності виконавця, диригента, педагога та дослідника В.Богданова, на нашу думку, криється у синергійному поєднанні кількох видів творчості.

По-перше – та обставина, що Валерій Олександрович до початку диригентської діяльності дістав конструктивну виконавську практику як соліст-трубач військових оркестрів, мало вагоме значення для формування його диригентського мистецтва. Він «на собі» перевірів природу духового оркестру у всіх його тонкощах, був виконавцем великого його репертуару, засвоїв питання трактування різноманітних жанрів музики.

По-друге – В.Богданов, удосконалюючи виконавський рівень оркестру, завжди брав за основу твори високого художнього рівня, що вимагало великої систематичної, обдумливої, клопіткої роботи з оркестром. Це в рівній мірі стосувалося як концертного так і службово-стройового репертуару.

По-третє – дослідження Богданова про духове музичне мистецтво України виявляє та заповнює прогалини в історичних даних, намічаючи тим самим напрямки наступних досліджень. Важливі кроки в напрямку цього дослідження уже зроблені, причому Богданов займає в дослідженнях, пов'язаних з духовою музичною культурою – одне з чільних місць.

ВИСНОВКИ

Феномен «військовий диригент» постає на перетині двох масивних пластів людської життєдіяльності – військової культури та музично-виконавської творчості. Військовий диригент є носієм досконалої професійної музичної культури і військової підготовки. Власне комплекс професійних якостей виформовує цілісний образ військового диригента як чільну, авангардну особистість військово-оркестрового колективу. Військовий диригент – одна із найскладніших музично-виконавських професій, що має поліфункціональне наповнення, це сукупність як музичних здібностей, так і військово-організаційних якостей.

Професія військового диригента вимагає довготривалої підготовчої праці та передбачає наявність не тільки природної музичної обдарованості, а й вміння бути психологом, керівником музично-виконавського колективу, педагогом, мати музичний досвід та високий морально-естетичний рівень переконань.

Серед комплексу музичних здібностей, якими повинен володіти військовий диригент, відзначимо:

- ідеально розвинене відчуття ритму, володіння усіма модифікаціями ритмічного малюнку;
- певна «своєрідна» постава, пластичність диригентського апарату, чітка виразність диригентського жесту;
- розвинений інтонаційний і гармонічний слух, динамічний і темповий простір;
- розуміння жанрово-стильових особливостей та естетичної вартості як нових, так і класичних музичних творів;
- впровадження до репертуару оркестру нових за стилем і жанром творів, пошук нових виражальних засобів, необхідних для їхнього виконання;
- розуміння ексклюзивного місця військової музики у системі військових ритуалів, парадів, дефіле;

- вміння виявляти причини неточного інтонування у звучанні як окремих оркестрових партій, так і військового оркестру у цілому;
- вміння створити найраціональнішу систему самостійного опрацювання оркестрового твору, яке б сприяло глибокому і швидкому досягненню ідейно-художнього змісту виконуваного твору оркестрантами;
- майстерність актуалізувати художній образ твору, пов'язати його з естетичним наповненням військового ритуалу, визначити його місце, художнє та ідейне значення у сучасній культурі;
- «донести» інтерпретаційний задум військовим музикантам оркестру та досягти його втілення у виконанні та звучанні оркестрової партитури.

Точність, акуратність, дисциплінованість, відповідальне ставлення до професійної справи, моральна зібраність та глибоко усвідомлене почуття патріотизму – ось ті якості, які, на мій погляд, довершують організаційно-професійний образ військового диригента, постать якого завжди повинна слугувати взірцем для наслідування та еталоном професійного вишколу військового оркестру.

Саме такою постаттю був Валерій Олександрович Богданов, що багато років і до кінця життя працював у нашому університеті. Валерій Олександрович Богданов – виконавець, диригент, педагог і музикознавець, професор кафедри оркестрових духових інструментів і оперно-симфонічного диригування, член Національної Спілки композиторів України, лауреат Муніципальної творчої премії ім. І.Слатіна та полковник у відставці. Також він є автором багатьох наукових робіт (близько 40), які в основному були присвячені духовим інструментам, їх формуванню, репертуару і трактуванню, докторської дисертації, присвяченої історії духового виконавства Харківщини.

Обдарований від природи, В.Богданов мав чудове звуковидобування на трубі, був досвідченим оркестровим музикантом і часто виступав як соліст в супроводі фортепіано чи духового оркестру. Тому його концертно-виконавська діяльність після завершення навчання на Військово-

диригентському факультеті при Московській консерваторії багато в чому сприяла успішному вирішенню на практиці питань, пов'язаних з організацією підготовки музикантів-виконавців на духових інструментах, оркестровим виконавством в цілому.

Військовий диригент – це лише одна із сторін таланту В. Богданова. Майстерність трактування і виконавства службово-стройового репертуару, тонке інтерпретування концертних творів, висока професійна культура звучання оркестрів під його керівництвом – відмінна риса його стилю як диригента. Засади професійної майстерності виконавця, диригента, педагога та дослідника В.Богданова ми вбачаємо в наступному.

По-перше, до початку диригентської діяльності Валерій Олександрович дістав різноманітну виконавську практику як соліст-трубач військових оркестрів, і це мало вагоме значення для формування його диригентського мистецтва. Він «на собі» перевіряв природу духового оркестру у всіх його тонкощах, був виконавцем великого та різноманітного репертуару, засвоїв питання трактування та обробки творів різноманітних жанрів та стилів.

По-друге, В.Богданов, удосконалюючи виконавський рівень оркестру, завжди брав за основу твори найвищого художнього рівня, що вимагало великої систематичної роботи з оркестром. Це однаковою мірою стосувалося як концертного, так і службово-стройового репертуару, і було запорукою успіху оркестрів під його орудою як у нашій країні, так і за кордоном.

По-третє, дослідження Богданова про духове музичне мистецтво України виявляє та заповнює прогалини в історичних даних, намічаючи тим самим напрямки наступних досліджень. Важливі кроки в напрямку цього дослідження уже зроблені, причому Богданов займає в дослідженнях, пов'язаних з духовою музичною культурою – одне з чільних місць.

Творча постать В.О.Богданова вирізняється надвисоким рівнем універсалізму, помноженим на надзвичайні людські якості, що стало секретом його професійного та людського феномену, і ми вважаємо, що в нашому дослідженні представлений один з перших кроків вивчення його

творчої особистості та різноманітної діяльності, значення якої для розвитку вітчизняного духового та військово-диригентського виконавства, науки, педагогіки важко переоцінити.

Наприкінці зауважимо, що діяльність військових оркестрів має стратегічне значення не лише для ЗС України, але й для утвердження престижу України в міжнародному просторі. Участь військових оркестрів у різноманітних формах міждержавного культурного спілкування увиразнює тенденцію сучасного життя, пріоритети національної культури України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апатский В. История духового музыкально-исполнительского искусства. Киев : Задруга, 2010. 320 с.
2. Баранцев А. Обучение игре на духовых инструментах в России конца XVIII – начала XX вв. : автореф. дис. ... канд. искусствоведения. Ленинград : Ленинградская консерватория, 1973. 18 с.
3. Берлиоз Г. Большой трактат о современной инструментровке и оркестровке. Москва : Музыка, 1972. Т. 1. 308 с.
4. Берлиоз Г. Большой трактат о современной инструментровке и оркестровке. Москва : Музыка, 1972. Т. 2. 529 с.
5. Богданов В. О. Історія духового музичного мистецтва України (від найдавніших часів до початку XX століття) : монографія. Харк. держ. ун-т мистецтв імені І.П.Котляревського. Харків, 2007. 2-ге вид., випр. і доповн. 349 с.
6. Богданов В. О. Деякі загальні міркування про роботу класів духових інструментів у музичних училищах при відділеннях ІРМТ Києва, Харкова та Одеси (1870 – 1917 рр.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 8. С. 9–17.
7. Богданов В. О. Київський магістратський оркестр // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 4. С. 21–37.
8. Богданов В. О. Класи духових інструментів у музичному училищі при Київському відділенні ІРМТ (1870 – 1913 рр.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 7. С. 26–34.
9. Богданов В. О. Класи духових інструментів у музичному училищі при Харківському відділенні ІРМТ (1886 – 1917 рр.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 9. С. 11–21.
10. Богданов В. О. Кріпосні капели і оркестри в Україні // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 11. С. 17–25.

11. Богданов В. О. Музикантські цехи в Україні на прикладі Львівського і Київського музикантських цехів (друга половина XVI – XIX ст.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 10. С. 3–13.
12. Богданов В. О. Навчання і виконавство на духових інструментах в Братствах, Глухівській музичній школі і Харківському колегіумі в період розвитку музичної грамотності і освіти в Україні в першій половині XV – XVIII століттях // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2006. № 12. С. 3–13.
13. Богданов В. О. Організація, інструментарій та склади полкової музики лівобережного козацтва в Україні (друга половина XVII – 80-ті рр. XVIII ст.) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 7. С. 55–69.
14. Богданов В. О. Рогові оркестри в Україні // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 1. С. 30–43.
15. Богданов В. О. Службова діяльність та репертуар полкової музики лівобережного козацтва в Україні (друга половина XVII – 80-ті роки XVIII століття) // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 8. С. 20–28.
16. Богданов В. О. Трагування духових інструментів в «Українській симфонії» Е. Ванжури кінця XVIII ст. // Вісник Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2005. № 5. С. 12–28.
17. Богданов В. О. Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку XX століття) : автореф. дис.. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03 – Музичне мистецтво. Національна музична академія України імені П.І.Чайковського. Київ, 2008. 32 с.
18. Богданова Л. А. Валерий Богданов. К 70-летию музыканта : монография. Харьков, 2009. 88 с.

19. Бойченко Т.В., Жицький П. Найкращий «посол» нашої держави. *Військо України*. 1995. № 1. URL http://esu.com.ua/search_articles.php?id=13887 (дата звернення 01.06.2020)
20. Ваврик Р. Формування комунікативних умінь майбутніх військових диригентів. Львів, 2010. 38 с.
21. Веркіна Т. (2007) Pro Domo Mea: Нариси. До 90-річчя з дня заснування Харківського державного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків : Харківський держ. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського, 2007. 336 с.
22. Витяг із історичної довідки / ГДА МОУ. Фонд 3657 (Військово-оркестрова служба Збройних сил України). Опис 28067. Спр.1. Витяг із історичної довідки за період липень 1992 – грудень 1997 р.
23. Військово-музичне управління ЗСУ. URL www.mil.gov.ua/ministry/.../vijskovo-muzichne-upravlinnya-zbrojnih-sil-ukraini (дата звернення 01.06.2020)
24. Військово-музичний центр Сухопутних військ Збройних Сил України URL <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 01.06.2020)
25. Гинзбург Л. М. Избранное : Дирижеры и оркестры : вопр. теории и практики дирижирования. Москва : Советский композитор, 1981. 300 с.
26. Гишка І.С. Перша і єдина в державі Україна // Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя: збірник наук. праць. Вип.11. Рівне, 2019. С.41–48.
27. Гордійчук М. Зародження української симфонічної музики // Українське музикознавство. Вип. 6. С. 111–125.
28. Горман О.П., Чернова І. Сучасні виміри професійної підготовки військових диригентів ЗСУ. Вища школа : наук.-практ. видання, 2016. №7/8. С.109–114.
29. Груй В., Иванов В. Квалификационные задания по военно-оркестровой службе ВС РФ. Организация военно-оркестровой службы : Учеб. пособие. Москва : ВДФ, 2004. 295 с.

30. Деркач Володимир. Дорогою покликання : Збірка / за заг. ред. О.П. Гормана, І.В. Чернової. Львів, АСВ, 2011. 148 с.
31. Друскин М. Вопросы музыкальной историографии (на зарубежном материале) // Современные вопросы музыкознания : сб. статей [отв. ред. Е. Орлова]. Москва, 1976. С. 87–114.
32. З архіву української музики // Музика: місячник музичної культури. 1923. Ч. 6-7. С. 39.
33. Иванов-Радкевич А. П. О воспитании дирижера [ред. и ступ. ст. Е. Я. Рацера]. Москва : Музыка, 1973. 75 с.
34. Кальве Гесс Г. Теория музыки или разсуждение о сем искусстве, заключающее в себе историю, цель, действие музыки: в 2-х томах. Харьков, 1818. Т. 1. 289 с.
35. Канерштейн М. М. Вопросы дирижирования : учеб. пособие для музык. вузов. Москва : Музыка, 1972. 253 с.
36. Карс А. История оркестровки [под ред. М. В. Иванова-Борецкого и Н. С. Корндорфа]. Москва : Музыка, 1990. 304 с.
37. Кашина Н. И. Музыкальное искусство как средство патриотического воспитания кадетов // Известия Уральского государственного университета, 2009. Т.67. №3. С. 142–148.
38. Колесса Н. Ф. Основы техники дирижирования/ Киев : Музична Україна, 1981. 206 с. :
37. Кононова О. В. До питання про становлення професійної музичної освіти в Харкові XVIII – XIX століть // Музична Харківщина [упоряд.: Калашник А. П., Очеретовська Н. Л]. Харків, 1992. С. 175–190.
38. Кононова Е. Из истории Харьковского института искусств // Харьковский институт искусств им. И. П. Котляревского 1917–1992. Харьков, 1992. С. 18–40.
39. Концерт музики для духових інструментів пам'яті В. О. Богданова URL <http://num.kharkiv.ua/events/archive/2017/11#ev31> (дата звернення 01.06.2020)

40. Левин С. Духовые инструменты в истории музыкальной культуры. Ленинград : Музыка. Ленингр. отд-ние, 1973. 262 с.
41. Лошков Ю. Капельмейстерская деятельность и музыкальная жизнь Харькова первой половины XIX в. // Наука. Искусство. Культура. Белгород : БГИИК., 2016. Вып. 1 (9). С. 22–36.
42. Лук А. Н. Психология творчества / Отв. ред. В. А. Лекторский. Москва : Наука, 1978. 127 с.
43. Малько Н. А. Основы техники дирижирования. Москва : Музыка, 1965. 217 с.
44. Мигалук А. Г. Некоторые тенденции в развитии программы плац-концерта : Учеб. пособие. Москва : ВДФ, 2001. 245 с.
45. Мусин И. А. Язык дирижерского жеста. Москва : Музыка, 2006. 230 с.
46. Овчар О. П. В.О.Богданов – видатний дослідник історії духового мистецтва в Україні: життєвий і творчий шлях // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. ст. / Харк. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського, 2019. Вип. 54. С. 9–23.
47. Овчар, О. П. Духове виконавство у Харкові XVIII – початку XX століття: етапи еволюції : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Харків : Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 2017. 16 с.
48. Оркестр Почесної варти окремого Президентського полку ім. Б. Хмельницького URL www.opv.voice.kiev.ua/pronas.html (дата звернення 01.06.2020)
49. Пазовский А. М. Записки дирижера ; ред. В. Кухарский. Москва : Музыка, 1966. 562 с.
50. Показовий оркестр Збройних Сил України URL <http://www.zpo.org.ua/> (дата звернення 01.06.2020)
51. Поляков О. И. Язык дирижирования ; [спецред.: Г. А. Балл, канд. психол. наук]. Киев : Музична Україна, 1987. 93 с.

52. Понятовский С. П. Персимфанс – оркестр без дирижёра. Москва : Музыка, 2003. 192 с.
53. Ребендяга В. Л. Виконавська творчість військового диригента. Концептуалізація проблеми // Академія Сухопутних військ імені П.Сагайдачного. Міжвузівський науково-практичний семінар. Львів, 2011. С. 30–44.
54. Різник О.О. Військова музика // Мистецтво України: Енциклопедія : в 5 т. Київ : Українська енциклопедія, 1995. Т. 1. С. 341–342.
55. Розенберг А. А. Духовые инструменты и некоторые особенности их использования в отечественной исполнительской практике XVIII в. // Вопросы оркестровки : сб. трудов. Москва, 1980. №47. 7 с.
56. Романовський Я.Я. Проблеми становлення системи підготовки спеціалістів військово-оркестрової служби у ЗСУ // Військовий інститут Сухопутних військ Нац. Університету «Львівська політехніка». Науково-практичний семінар, 2008. С. 184–194.
57. Серых В.Д. Музыка в воинских ритуалах // Воинские ритуалы. Москва : Воениздат, 1986. С. 58–61.
58. Сіончук О.В., Сіончук Ю.О. Концертні форми художньо-творчої діяльності військових духових оркестрів // Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя : збірник наукових праць. Рівне, 2019. Вип.11. С. 71–75.
59. Сухопутні війська Академія імені гетьмана Петра Сагайдачного. URL : <http://www.asv.gov.ua/?q=zv/muz/pro-nas> (дата звернення 01.06.2020)
60. Уколова Л. И. Дирижирование : учеб. пособие. Москва : ВЛАДОС, 2003. 207 с.
61. Усов Ю. История отечественного исполнительства на духовых инструментах. Москва : Музыка, 1986. 190 с.
62. Хованець М.І. Особливості та складові військово-диригентської майстерності // Львівський ордена Червоної Зірки інститут Сухопутних

військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету «Львівська політехніка». Науково-практичний семінар. Львів, 2008. С. 19–31.

63. Хованець М. І. Спеціально-стройова підготовка військового диригента : навч.-метод. посібник. Львів : ЛБІ, 2005. 150 с.

64. Центр військово-музичного мистецтва військово-морських Сил Збройних Сил України URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Центр_військово-музичного_мистецтва_військово-морських_Сил_Збройних_Сил_України (дата звернення 01.06.2020)

65. Центр військово-музичного мистецтва повітряних Сил Збройних Сил України URL : https://vinairforce.at.ua/index/pro_cent/0-6 (дата звернення 01.06.2020)

66. Чернова І.В. Особливості та складові військово-диригентської майстерності // Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету «Львівська політехніка». Науково-практичний семінар. Львів, 2008. С. 15–18.

67. Черных А. Советское духовое инструментальное искусство : справочник. Москва : Советский композитор, 1989. 318 с.

68. Якустиди И. Кафедра духовых и ударных инструментов // Харьковский институт искусств им. И. П. Котляревского 1917–1992. Харьков. 1992. С. 182–197.

ДОДАТКИ

Додаток А

І .І. Слатін — піаніст і диригент,
засновник професійної музичної освіти Слобідської України,
видатний музикант і громадський діяч, професор

Додаток Б

В. О. Богданов – військовий диригент,
виконавець, педагог (професор), науковець (доктор мистецтвознавства),
просвітник, громадський діяч, композитор